

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему:

“Встановлення системи принципату в період правління Октавіана Августа”

Виконав: студент IV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Мажежа Віталій Андрійович

Керівник: д.і.н., проф.
Сергєєв Іван Павлович

Рецензент: к.і.н., доц.
Литовченко Сергій Дмитрович

ХАРКІВ - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1 ХАРАКТЕР ВЛАДИ ОКТАВІАНА АВГУСТА.....	8
1.1 Становлення влади Октавіана.....	8
1.2 Становлення влади Августа.....	24
РОЗДІЛ 2 Роль та функція основних управлінських установ в період принципату.....	32
2.1 Магістрати.....	32
2.2 Сенат.....	37
РОЗДІЛ 3 Сімейна політика Октавіана Августа.....	43
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ... 	64

ВСТУП

Становлення системи принципату є дуже цікавою та вагомою темою в контексті історії Римської республіки, а пізніше Римської імперії. Цей період означився тим що він став своєрідним гібридом між тим що було, тобто Римська республіка, тим що стало в результаті становлення принципату. Завдяки управлінським талантам, хорошим особистим якостям та везінню Октавіан Август зміг перетворити структуру Римської республіки, яка постійно переживала останні 70 років періоди нестабільності та громадянських війн спричинених тими чи іншими причинами. Окрім цього Рим вже давно не був містом-полісом, який потребував невеликого управлінського апарату, армії та ресурсів. На момент початку дослідження Римська республіка має великі кордони та простори, які важко контролювати та обороняти, все це потребує неаби яких ресурсів та управлінських здібностей щоб делегувати повноваження з сенату в Римі до прикордонних таборів які боронять спокій від нападу варварів, окрім цього є й зовнішньо-політичний інтерес який потребував від держави постійного розширення в усі боки, для подальшої експансії та інтеграції територій та людей в свою державу, як це сталося з полісними державами на Апеннінському півострові.

Таким чином комплекс проблем та задач які стояли перед римлянами вимагали реорганізації своєї держави, а саме її внутрішніх устоїв які формувались століттями і просто так прийти і все змінити було неможливо. Повинен був скластись ряд обставин, які змогли б змінити внутрішній уклад римлян в ту чи іншу сторону тільки після цього була б можлива зміна державного устрою на більш складний та той який міг би відповідати вимогам обставин, задач та часу, адже як відомо у римлян не було єдиного закону який би формував їхні правові засади, типу конституції. Саме через це республіка була такою інертною й довго не приймала змін які потрібно було впроваджувати, поки не змінився народ та традиції які жили в ньому, не змінилась і держава, пройшовши

через ряд криз та потрясінь врешті решт вона змогла перейти в принципіально нову якість.

Таким чином , в рамках дослідження на нашу думку принципат Октавіана Августа є гібридною республікою яка через інертність традиції повинна була маскуватися під республіканський одяг.

Актуальність роботи визначається тим що період становлення принципату є дуже об'ємною за своїм обсягом темою в якій досі залишаються невивчені білі плями, які потребують подальшого вивчення та уточнення. Так до прикладу, питання пропаганди проти Октавіана Августа зі сторони Марка Антонія досі залишається відкритим, літератури на цю тему або немає взагалі або вона стосується виключно періоду громадянських війн. Окрім цього в цілому залишається недостатньо дослідженою діяльність різних політичних акторів які разом з Октавіаном боролись за свій варіант бачення того що таке республіка.

Об'єктом дослідження є становлення та розвиток системи принципату за часів правління Октавіана Августа. В своєму дослідженні ми зробили акцент не лише на основних політичних перетвореннях, які сталися за Октавіана Августа, додатково фокус уваги був зміщений до діяльності Октавіана під час громадянських війн та часів другого триумвірату.

Предметом дослідження є система принципату, адже її створення, генезис та розвиток є ключовими для нашого дослідження цієї надзвичайно тяжкої та заплутаної епохи, яка становила переломний ефект на все римське суспільство й державу.

Мета дослідження - встановити основні характерні риси системи принципату, виокремити їх та показати їх важливість в рамках дослідження.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) Визначити походження влади Октавіана Августа.
- 2) Визначити контекст, в якому знаходилась Римська республіка.
- 3) Створити цілісну картину сприйняття процесу створення принципату.
- 4) Визначити основні риси принципату, виокремити їх.

Хронологічні межі: 15 березня 44 року до н. е, вбивство Гая Юлія Цезаря в стінах сенату, 16 серпня 14 року, смерть Октавіана Августа

Територіальні межі: так як територія Римської республіки не була фіксованою, постійно змінювались, через набіги, війни, громадянські війни тощо, так як територія не була постійно фіксованою в рамках дослідження пропоную розглянути територіальні межі які були в Римській республіці на момент смерті Гая Юлія Цезаря, початку громадянської війни між цезаріанцями та республіканцями.

Історіографія проблеми та джерельна база дослідження.

Велику роль для дослідження відіграла історіографія XX століття яку умовно можна поділити на західну та радянську. Радянський підхід відрізняється від всіх інших своєю монументальністю та об'ємністю проведеного дослідження, до прикладу монографія Машкіна Н. А «Принципат Августа происхождение и социальная сущность»¹, яка є гарним посібником для людини яка хоче поверхнево й поглиблено вивчити епоху принципату, окрім нього яскравим представником радянського підходу є до вивчення та інтерпретації історії є Парфенов В.Н «Начало военно-политической карьеры Октавиана»², його праця є дуже цінним джерелом фактологічних знань в яких набагато менше пропаганди марксизму в порівнянні з Машкіним, окрім цього його вузькоспеціалізована тема мало ким розкрита так детально як у нього. На цьому радянська історіографія з цієї тематики в дослідженні закінчується левову частку всіх досліджень які слугували основою для роботи склали відносно нові дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів які писали про цю проблематику.

Західні автори представлені переважно англомовними або іншомовними роботами. Доприкладу болгарська теж представлена в дослідженні, так робота Ruiz S. P. . «Осиноването на Октавиан от Цезар, едно политическо осиноване

¹ «Принципат Августа происхождение и социальная сущность» Изд-во Академии Наук СССР, Москва—Ленинград, 1949

² Парфенов В.Н «Начало военно-политической карьеры Октавиана» Вып. 4. Саратов, 1979

чрез завещание»¹, робота болгарського історика на тему законності всиновлення Октавіана Августа та подальшої легітимності цього рішення зі сторони Цезаря.

Окрім цього велику роль в дослідженні відіграла монографія англomовного історика Miles, Gary. *Livy: «Reconstructing Early Rome»*² в цьому дослідженні автор користуючись новітніми методами та бібліографією, висвітлює історію Риму.

Окрім англomовних зарубіжних джерел в дослідженні також було використано, історичні дослідження які походять з Росії. До цієї групи належать дослідження Медведєва В. Г. «Правовое оформление становления принципата Октавиана Августа»³, в цій роботі історик оглядає процес створення та еволюції системи принципату, окрім нього також є Михайловский Ф.А. «Развитие трибунских полномочий Октавиана Августа»⁴, ця робота відіграла важливу роль в дослідженні й дозволила дізнатись яким чином розвивались трибунські повноваження Октавіана Августа. Також з найважливіших слід виділити цілу серію робіт С. Э. Таривердиевой, такі як. «Марк Агриппа в гражданских войнах 44-42 гг. до н.э.»⁵, «Октавиан и Агриппа Обстоятельства знакомства и общая юность»⁶, «Причины и итоги Иллирийских кампаний Октавиана»⁷, в них вона розкриває тему ролі Марка Агриппи в політичному становленні Октавіана Августа, дуже мало праць на цю тему і це мабуть єдина вчена яка задалась цим питанням. Роботи російських істориків якісно вірізняються серед інших насамперед через їхню кількість.

Слід додати що серед вітчизняних науковців які займалися зазначеною тематикою-також є багато хороших та зразкових робіт які внесли значний внесок

¹ Ruiz S. P. . «Осиноването на Октавиан от Цезар, едно политическо осиноване чрез завещание» Софийски университет» Св. Климент Охридски

² Miles, Gary. *Livy: «Reconstructing Early Rome»* : Cornell University Press 1995

³ Медведєва В. Г. «Правовое оформление становления принципата Октавиана Августа» Наука в современном мире, 2022

⁴ Михайловский Ф.А. «Развитие трибунских полномочий Октавиана Августа» Вестник Московского городского педагогического университета. 2012

⁵ Таривердиева С.Э. . «Марк Агриппа в гражданских войнах 44-42 гг. до н.э. » Античный мир и археология, 2015

⁶Таривердиева С.Э «Октавиан и Агриппа Обстоятельства знакомства и общая юность» Античный мир и археология, 2013

⁷ Таривердиева С.Э «Причины и итоги Иллирийских кампаний Октавиана » *Studia historica*. Вып. 12. М., 2012

в дослідження тематики принципату та пов'язаних з ним процесів. Перша робота яку слід розглянути, це робота, Токарева А. М «Первые шаги Октавиана в политике и образ «нового Цезаря»¹», тема дослідження є важливою адже мало хто розглядає як саме Октавіан на початку своєї кар'єри пов'язав себе з образом померлого Цезаря на самому початку його сходження на політичний олімп це було дуже важливою рисою яка вигідно вирізняла його серед інших претендентів на, управління республікою. Також гарне вузькоспеціалізоване історичне дослідження провів Пількевич. А. «Армія в соціально-економічній політиці II тріумвірату»²», зробив хороше історичне дослідження за тематикою подібною до Парфенова, проте більш нове, засноване на нових методах, окрім цього в дослідженні представлена більш нова література та підходи до вивчення однієї й тієї самої тематики. Важливою монографією для дослідження стала робота Сергєєва І. П. «Государственные учреждения древних римлян: поздняя Республика и ранняя Империя»³», в цих матеріалах міститься важлива інформація щодо еволюції державних установ давніх римлян., звісно це не всі роботи які освітлені в дослідженні, проте під час висвітлення історіографічного опису дослідження слід звернути увагу також і на

Окрім спеціалізованих робіт в дослідженні також використано першоджерелла перекладені з англійської на українську або з латини на англійську такі як: Діон Кассій книга XLV⁴, 1916 та інший варіант перекладу «Cassius, Dio. The Roman History»⁵, - Світоній, «Життя Юлія Цезаря»⁶», також було використано дані Апіана⁷, окрім цього було використано літературний твір Вергілія «Енеїда»⁸», всі вони надали дуже важливі віомості й матеріал для дослідження епохи принципату.

¹ Токарева А. М «Первые шаги Октавиана в политике и образ «нового Цезаря» Древности 2011

² Пількевич. А. «Армія в соціально-економічній політиці II тріумвірату» Етнічна історія народів Європи. - 2009. - Вип. 28

³ Сергєєв І. П. «Государственные учреждения древних римлян: поздняя Республика и ранняя Империя» Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2013

⁴ Діон Касій книга XLV Roman History By Cassius Dio published in Vol. IV of the Loeb Classical Library edition, 1916

⁵ Cassius, Dio. The Roman History: The Reign of Augustus. Trans. Ian Scott-Kilvert

⁶ Світоній пер. Рольф Дж. К. Життя Юлія Цезаря

⁷ Апіан «Roman History. Translated by H.White. Vol. III. Loeb Classical Library»

⁸ Вергілія «Енеїда» Переклад М. Білика

Підбиваючи підсумки слід додати що джерельна база ті історіографія яка була використана в дослідженні представляє собою різноманітний набір істориків підходів та шкіл, крім того завдяки тому що велика кількість літератури є новітньою це робить дослідження більш цінним та якісним.

Розділ 1. ХАРАКТЕР ВЛАДИ ОКТАВІАНА АВГУСТА

1.1 Становлення влади Октавіана

Політична кар'єра Октавіана Августа, бере свій початок від наступної події, а саме, вбивство Гая Юлія Цезаря в сенаті, 15 березня 44 р. до н. е, за участі багатьох сенаторів, на чолі яких стояв Гай Кассій та Марк Юній Брут, вбивши Цезаря, вони переслідували власні політичні мотиви, які полягали в поверненні до Республіки. в їхньому розумінні, без Гая Юлія Цезаря . Останній, як вказує багато істориків, серед них - Ілля Шолеймович Шифман¹ - зазначає, аби існував конкретний заповіт, посилаючись на Діо Касія, прочитавши цей текст, неможливо знайти прямих свідчень , що був такий заповіт , а якщо б і був, то чому немає його тексту, хоча б частково. Все це наводить на думку : заповіту. як єдиного документу , не існувало, було щось схоже на останню волю минулого диктатора, проте повторюся, в тексті йдеться лише:”², це все що повідомляє Діон Кассій з приводу його заповіту.

Таким чином, можна припустити, що єдиного документу під назвою заповіт не існувало, а якщо й існував, то є ряд запитань, наприклад: чому в першоджерелах немає прямої згадки про заповіт, лише про передачу повноважень , або чому в них не міститься хоча б мала частина заповіту Гая Юлія Цезаря? Текст та документ такої важливості мав би зберегтися, хоча б частково, або містити згадку про себе в першоджерелах , згаданих вище.

Проте, завдяки Світонію , маємо першоджерело ,що остаточно доводить зворотне тому, що описано вище, а саме: “На прохання Луція Пізона, його тестя, заповіт було відкрито та прочитано в домі Марка Антонія. Він зробив це в іди (13-го) попереднього вересня на своїй віллі Лавіка і віддав його на зберігання вождю Весталок. Квінт Туберон повідомляє нам, що в усіх заповітах, підписаних

¹ Шифман И. Ш. Цезарь Август-С. 1-5.

² Кассій Діон. Римська історія. XLV. 3-5.

ним, від часу свого першого консульства до виходу з громадянської війни, Гней Помпей був призначений його спадкоємцем і це було публічно повідомлено армії. Але в своїй останній волі він назвав трьох спадкоємців, онуків своїх сестер, а саме: Гай Октавій - за три чверті свого маєтку, а Луцій Пінарій і Квінт Педій - за решту четвертої частини. Інші спадкоємці [залишок] були названі в кінці заповіту, в якому він також усиновив Кая Октавія, який мав прийняти його ім'я, у свою сім'ю; і призначив більшість тих, хто був стурбований його смертю, серед опікунів свого сина, якщо він мав такі; а також Децим Брут серед його спадкоємців другого порядку. Він заповів римському народу свої сади біля Тибру, і по триста сестерціїв кожному¹”

Маємо дуже цінні відомості про те, яку саме частину від свого минулого статку й політичного впливу, було відведено Октавіану, для повноти картини, можна припустити, що за заповітом, окрім матеріальних, були передані ще й політичні привілеї, Діон Кассій надав наступну цікаву відомість, яка вносить більше ясності в те, що відбувалось після смерті Цезаря. Таким чином, дуже корисним для нас є інформація про наявність, *lex curiata*, у Октавіана Августа. Можна висловити припущення, що за ним мав відбутися перехід влади Цезаря до “щойно” всиновленого Октавіана та інших учасників вищезгаданого заповіту, тобто маємо опосередковані дані про те, що влада Октавіана є легітимною й законно переданою. Слід зазначити: наступні ситуації, описані Діоном Кассієм, укажуть, що Октавіан Август був підтримуваний народом у своїй політичній та особистій справі помсти за вбитого родича, а в Октавіані він бачив продовження того, що заклав своєю політикою Цезар. Слід додати, що юридично влада Октавіана була оформлена неправильно, як зазначає у своїй праці, Salvador Ruiz Pino, в якій він докладно розбирає це питання, в кінцевому підрахунку приходить до висновку, що цей юридичний та політичний прецедент є виключенням з правила, бо в стандартному випадку процедура оформлення такого типу, всиновлення й передачі влади повинна була зовсім по іншому юридично оформлена і пройти ряд серйозних процедур. То ж у розрізі

¹Светоній.. Життя Юлія Цезаря.. 83.

вищезазначеного припущення, слід додати думку ще одного фахового історика, який продовжує тезу про те, що політична влада є легалізованою через Цезаря. Парфьонов В. Н. в своїй праці “Начало военно-политической карьеры Октавиана” приводить цікаві дані про те, що подальше укріплення влади Октавіана не було б можливим без сприйняття його як нащадка Цезаря, заповіт останнього в цьому розрізі грає роль посилювача і без того сильного ідеологічного впливу на військо та народ.

Таким чином, влада Октавіана Августа на момент смерті Гая Юлія Цезаря була легітимізована через вищезгадану, *lex curiata* та народну підтримку, якою ще дуже молодий політик, користувався досхочу.

Отже, вся політична ситуація, яка складалась пізніше, будувалася довкола смерті Цезаря та його заповіту й людей, яких він наділив правом керувати республікою після його смерті¹.

Першими політичними діями на Октавіана стали промови перед народом, що схиляли його на бік Октавіана. Його слова мали матеріальний сенс, вони втілились у добудуванні Храму Венері, встановленні бронзової статуї свого батька в ньому, крім цього, він зобов'язувався виплатити вказану в заповіті Цезаря суму, а саме 300 сестерціїв кожному, хто належав до визначення “народ”, і все власним коштом, все це задля того, щоб сподобатися народу та мати з цього політичні привілеї, які виражались у народній підтримці, яка знадобиться молодому політику під час політичної боротьби, що вже почалася².

Наступним етапом політичного сходження Октавіана стане період громадянських війн, в яких він візьме активну участь на різних сторонах конфлікту, як на стороні цезаріанців, так і на стороні республіканських сил про що буде далі. Слід відмітити, великим фактором у подальшій політичній боротьбі, яку буде провадити Октавіан, стануть ветерани, легіони та командири, що присягнули йому після смерті батька. Як бачимо, Октавіану знову допомагає його сімейна та родова приналежність, а найголовніше - ім'я та статус Цезаря,

¹ Парфенов В.Н. Начало военно-политической карьеры Октавиана-С. 104-124.

² Кассій Діон. Римська історія-книга. XLV. 7.

який той отримав своїми заслугами та діями при житті. Розкриттю цього важливого аспекту присвячує свою вже згадану раніше роботу Парфьонов В. Н. у цій праці вчений вказує на те, що на ранніх етапах політичної кар'єри Августа й до моменту остаточної перемоги свого останнього конкурента на владу, а саме Марка Антонія, велику роль в його політиці відігравала опора на легіони та ветеранів, які Октавіан відвідував, задобрював та оплачував. Слід зазначити важливу деталь: під його контролем було велике військо, яке складалось із ветеранів та новобранців, якого не було в сенату, проте було в Октавіана. Саме завдяки фактору популярності у військах та своїм статкам, які дозволяли утримувати його, він зміг отримати першу офіційну посаду, пропретора задля відбиття незаконного, з точки зору сенату, нападу на Децима Брутта зі сторони Марка Антонія, який намагався встановити справедливість і помститися за вбивство Цезаря, чого не скажеш про Октавіана. Хоч і офіційним лозунгом його вищезгаданих промов і була справедлива помста за смерть свого родича й великого політика, проте політична обстановка не була на його боці в той час, тож задля подальшого розвитку своєї політичної кар'єри, він вимушено вступив у цей порочний союз. У бойових діях, які точились під містом Мутена, як повідомляє Парфьонов В. Н, Октавіан займав невисоку посаду та не мав якихось особливих привілеїв. Навпаки в цій битві він показав себе достойно, з точки зору солдат, й заслужив авторитет у їхніх рядах, чим покращив своє подальше політичне становище. Також у цій битві було вбито одразу два консули, що не могло не грати на руку Октавіану. Ця подія відкривала двері для сходження на новий щабель влади, відтепер він міг претендувати на владу консула, вищу посаду, яка відкривала наступний етап політичного сходження майбутнього імператора.¹

Наступний епізод його політичної боротьби розпочинається з невдалої спроби сенату налагодити відносини з легіонами та перетягнути їх на свій бік. Автор описує : Октавіан вів вдалу політичну гру, дозволяючи посланцям сенату налагоджувати стосунки з легіонами. Врешті через невдоволення матеріальних

¹ Парфенов В. Н. Начало военно-политической карьеры Октавиана-С. 107-117.

потреб ветеранів та легіонів, Октавіан був “вимущений”, виконати їхню волю й піти на Рим . Точної дати, коли війська на чолі з Октавіаном почали рух на Рим немає, кількість військ, яка підтримувала таке вищеописане рішення вимірювалось вісьмома легіонами. За свідченням Діона Кассія, після того, як війська Октавіана ввійшли до Риму, першим ділом була захоплена державна скарбниця, після цього його війська вийшли з Риму, щоб не заважати “виборчому процесу”¹. Так, після всіх подій, Октавіан отримує владу консула. Але ця влада була принесена на списках його воїнів , які хоч і не керувались на пряму мотивом поставити на чолі Республіки наступника Цезаря, проте завдяки збігу їхнього та його інтересів , обидві сторони змогли отримати те, що вони хотіли. Октавіан - вищу владу, а ветерани й інші легіонери отримали свої обіцяні кошти зі скарбниці. Октавіан виконав обіцянку Цезаря про виплату кожному, хто належить до народу по триста сестерціїв². Таким чином після всіх вищеописаних подій Октавіан отримує владу консула, слід зазначити що ця влада була принесена на списках його воїнів які хоч і не керувались на пряму мотивом поставити на чолі Республіки наступника Цезаря, проте завдяки співпадінню їхнього та його інтересів обидві сторони змогли отримати що вони хотіли, Октавіан вищу владу, а ветерани й інші легіонери отримали свої обіцяні кошти зі скарбниці, окрім цього Октавіан довиконав обіцянку Цезаря про виплату кожному хто належить до народу по триста сестерціїв. Підбиваючи підсумок слід сказати що на цьому етапі влада Октавіана остаточно утвердилась в Римській республіці, через отримані владні повноваження, які він отримав в наслідок збройного виступу підконтрольних йому ветеранів він зміг утвердити свою владу. Надалі слідуючи за відомостями які надає Діон Кассій, він оформив своє усиновлення остаточно, провівши спеціальну процедуру, зібравши куритарні комісії, які й легалізували його спадкоємність й усиновлення від Цезаря³.

Таким чином, була зафіксована юридична складова спадкоємності та наслідування Октавіаном Гая Юлія Цезаря. Слід додати ,що ідеологічний фактор

¹Машкин Н. А.Принципат Августа происхождение и социальная сущность-С. 153.

² Кассій Діон. Римська історія. XLVI 39-49.

³Токарев А.Н. Первые шаги Октавиана в политике и образ «нового Цезаря-С. 48.

того що і народ, і ветерани бачили в ньому спадкоємця й нащадка досі відігравали важливу роль у його політичному становленні, тож політичний та юридичний жест був направлений на підтримку образу Цезаря в очах народу та підконтрольного Октавіану війська¹.

Після отримання консульської посади, як відмічається в монографії Машкіна Н. А., Октавіан пішов на угоду з цезаріанськими силами, проголосивши разом з іншими учасниками цього договору, другий тріумвірат, до якого входили Октавіан, Марк Антоній та Луцій Лепід. Головною метою цієї угоди була боротьба з убивцями Цезаря та контроль над захопленими ворожими, на їх думку, силами, непідконтрольних їм провінцій. Всім трьом надавалася особлива влада у вигляді магістратури, під назвою “tres uiri reu publicae constituendae”, тлумачення сенсу чи повноважень цієї магістратури немає в монографії Машкіна Н.А., даних, які б пояснювали та розкривали сенс цього словосполучення теж не знайдено, проте перекладаючи буквально цей вираз, із латини на українську, можемо отримати наступне: “три чоловіки для встановлення республіки”. То ж можна припустити, що особлива форма магістратури, надана трьом тріумвіратам, носила тимчасовий характер на час відновлення республіканського устрою. Слід додати, що влада тріумвірів була легалізована за законом “Lex Ticia”, який наділяв тріумвірів їх повноваженнями, для Октавіана це було небачене піднесення, ще рік тому він був приватним обличчям і давав промови для народу, в яких говорив : поститься за вбитого родича, а вже на момент зими 43 року до н. е. він має повноваження триумвіра, які виражались у наступному²:

необмежена влада на строк до п’яти років(до 1 січня 39 року)

- назначення сенаторів, магістратів, видання законів
- визначення податків для Італії та провінцій
- верховна юрисдикція без права

¹ Медведев В. Г. Правовое оформление становления принципата Октавиана Августа-С. 46.

²Пількевич А. Армія в соціально-економічній політиці II триумвірату-С. 146-147.

Одним із перших рішень, які було ухвалено трьома тріумвірами, стало проведення проскрипцій проти своїх ворогів та ворогів Цезаря, вони ж виступали основним інструментом боротьби з політичними ворогами, окрім цього, тріумвіри переслідували іншу ціль, а саме: дати виснаженим солдатам відпочинок і матеріальне забезпечення у вигляді земель, забраних у проскрипованих. Таким чином, вони вирішили задачу подальшої вірності війська і могли продовжувати боротьбу далі, не дивлячись на величезні труднощі з економікою, провізією та поповненням армії. Роблячи повні безчинства через занадто амбітну ціль, а саме :перемогу на Марком Бруттом та Гаєм Касієм та величезну кількість своїх повноважень тріумвіри, займалися концентрацією та збором ресурсів, які знадобились би в подальшій боротьбі з республіканськими військами¹.

Надалі політичний шлях Октавіана був пов'язаний з боротьбою проти Марка Брута та Гая Касія та участі в громадянській війні 44-42 років до н.е. разом з іншими тріумвірами. Вирішальна битва громадянської війни між цезаріанцями та республіканцями сталася 3 жовтня 42 року до н.е при Філіппах, за підсумками цієї битви Гай Кассій, через незрозумілих причини вчинив самогубство, війська очолив Брутт, згодом слідувала друга битва при Філіппах, вона розпочалась 23 жовтня 42 року до н.е, за її підсумками війська Брутта було розбито, сам він вчинив самогубство, скоріш за все мотивом до цього стала програна ним битва. Таким чином, із політичної арени зійшли два могутніх конкурента Октавіана, сам він в цій битві себе мало проявив, адже при першій він потрапив у ворожий полон і ледь із нього вибрався, а у другій, хоч і проявив свої військові здібності, проте особливої слави не зазнав².

Ось так закінчився епізод громадянських війн, який тривав з 44 року до н. е. по 42 рік до н. е, між цезаріанцями та республіканцями, в якій перемогли прихильники Цезаря. Продовжуючи те, що було сказано раніше, розпочата громадянська війна в Римській республіці, яка велась між вищезазначеними

¹ Машкин Н. А. Принципат Августа происхождение и социальная сущность- С. 176.

² Фролова А.Н. Участие Марка Юния Брута в сражении при Филиппах 42 г. до н.э.-С. 33-38.

силами внесла дестабілізацію у державу, інструмент проскрипцій ,який був запущений для чистки політичного поля від прихильників республіки тільки набирав обертів, крім того, досі залишались могутні й великі військово-політичні фігури, які могли бути незгодними зі своїм теперішнім положенням¹.

Так , наприклад, Секст Помпей зайняв Сицилію й проголосив її території своїми, з неї він зробив свій пункт, в якому набирав сили як політичної ,так і військової. Головною його силою був могутній підконтрольний йому флот . Завдяки цьому він зміг заподіяти великої шкоди Апеннінському півострову, створивши морську блокаду і спричинивши дуже важку політичну ситуацію для Октавіана, через різке невдоволення ним народом, а так, як Італією керував він, то внаслідок цього створив важку ситуацію для Октавіана, спричиняючи повстання та невдоволення. Слід додати ,що Помпей боровся за своє життя, адже попередньо він був внесений в проскрипційні списки, а це значить , що нащадок Помпея боровся, не просто за політичні привілеї, а й за власне життя. Перша вирішальна битва пройшла для нього вдало, він переміг військо Октавіана та його вірного друга й воєначальника Агріппу, за Мізенським договором, він домогся виключення себе з проскрипційного списку, зобов'язувався більше не нападати на Італійський півострів, отримав владу проконсула й в майбутньому, мав отримати місце в тріумвіраті . Через те, що Октавіан розлучився з його дружиною, як характеризує цю подію Любімова О. В, нащадок Цезаря пішов на розрив з Помпеем, той в свою чергу не забарився з відповіддю й поновив продовольчу блокаду Апеннін².

Проте на цей раз він не зміг досягти відчутної переваги над силами Октавіана й програв, втративши при цьому свій флот та Силіцію. У цей самий час , як повідомляє, Діон Кассій -один з триумвірів, а саме Марк Луцій був взятий в облогу в своєму таборі Октавіаном, після того, як попередньо його охорона вбила кількох супроводжуючих з оточення Октавіана. За його версією, він вимагав Силіцію та поновлення всіх своїх прав,наданих йому раніше, за угодою першого

¹ Ростовцев М. Рождение Римской империи-С. 16.

².Любімова О. В Женитьба Октавиана на Ливии: выгоды или риски?-С. 85-89.

тріумвірату, в результаті облоги Марк Луцій здався й був позбавлений усіх своїх прав на тріумвірат і понижений за статусом до звичайного громадянина.

Слід відмітити, що в боротьбі з Секстом Помпеем важливу й вагому роль відіграв Марк Агриппа, вірний товариш і друг Октавіана, який супроводжував його політичний шлях, починаючи від самого початку та закінчуючи періодом становлення принципату. Цікавим для дослідження є відслідковування його діяльності та ролі в подальшому успішному становленні Октавіана як політика. Таким чином, починаючи дослідження цієї теми, слід звернутися до спеціалізованих робіт за темою. На мою думку, є сенс розповісти про те, як саме стало можливим знайомство та дружба Агриппи з юним Октавіаном.

Про обставини їхнього знайомства говорить С.Е. Таривердієва, в серії своїх робіт, присвячених цій темі. Вона прийшла до висновку, що в ході юності та навчання їхньому знайомству дуже сильно допоміг той факт, що вітчизняні Агриппи, хотів познайомити їх один із одним, ще одним фактором того, чому вони взагалі познайомились є те, що обидва були з незнатного роду, хоча багатого, також ходили до одних і тих самих репетиторів із різних дисциплін, ще їхні роди товаришували чи принаймні підтримували стосунки. Вчена підсумовує, що скоріш за все близькими друзями вони стали десь у 46 році до н. е. й надалі проходили разом військову службу, ходили до астрологів, разом починали політичну кар'єру після смерті Цезаря¹.

Та сама вчена, проте в іншій роботі, прослідковує роль Агриппи протягом всієї громадянської війни. Висновок може бути такий: з початку конфлікту довкола фігури Цезаря та подій, які розвивались після Марка, Агриппа входив до близького кола друзів та радників Октавіана, щось радив на чомусь наполягав, займався разом з Октавіаном агітацією та перетягуванням ветеранів та легіонів на свою сторону, проте не більше того. Його роль у військових конфліктах тієї війни є спірною, скоріш за все він брав участь в основних конфліктах та битвах

¹ Таривердиева С.Э. Октавиан и Агриппа. Обстоятельства знакомства и общая юность- С. 132-140.

таких, як: битва при Муттині та битва при Філіппаках, проте видатної ролі в цих подіях не відіграв¹.

У подальшому роль Агріппи проявляється більш яскраво, у першу чергу в якості воєначальника, так після завершення військових дій, пов'язаних із веденням громадянської війни, він відмічається тим, що зміг затримати й відволікти війська Лепіда на себе й на довгий час затримати їх, окрім цього його таланти дозволяють переманити на сторону Октавіана декілька легіонів. Ці успішні дії яскраво характеризують Агріппу як людину яка могла вирішити масу проблем та задач, окрім того станом на 39-40 й рік до н.е., він є одним із найнадійніших людей в оточенні Октавіана. Сумуючи все вищесказане, слід зазначити, що завдяки своєму природному військовому таланту та ще масі позитивних рис, які дозволяли йому вирішувати велику кількість проблем, що доручав йому Октавіан, він завоював велику повагу та вагу в його оточенні, а надалі мав змогу обіймати високі посади та зробив ряд політичних кроків які, скоріш за все йому теж доручив виконати Октавіан.

Він займав преторську посаду, вона займається суто цивільними справами, адже посада претора не передбачала над повноважень, які надавала ,наприклад, пропреторська посада, яка дозволяла керувати військом та захищати місто. Таким чином ,Агріппа робить перехід із військової сфери в політичну. У цей самий час проходять морські набіги зі сторони Секста Помпея, які були згадані вище, у першому конфлікті Октавіана та Помпея- молодшого, активної участі він не брав, через своє намісництво в Аквитанії. За його військові успіхи, а саме, похід за Рейн, придушення повстань, він був призваний Октавіаном на придушення конфлікту, що знову спалахнув із Секстом Помпеем, до цього він отримує консульську владу та вищу магістратуру в 37 році до н.е, У цьому конфлікті він проявив себе як вправний полководець та мореплавець, розбивши великий та переважаючий за силами флот Секста Помпея, і запобіг морським набігам та блокаді ,які учиняв молодший Помпей, чим розхитував ситуацію на Італійському півострові, яку й так постійно хитало зі сторони в сторону, через

¹ Тариведиева С.Э. Марк Агриппа в гражданских войнах 44-42 гг. до н.э.-С. 127-152.

проскрипції. про які було згадано раніше, так вона ще й ускладнювалась продовольчою ситуацією, спричиненою морською блокадою зі сторони Помпея. Після перемоги над супротивником, молодого Цезаря, в 33 році до н.е., призначили на посаду едила, де він займається облаштуванням Риму. Його дії на цій посаді навіть в епоху другого тріумвірату були безпрецедентними за своїм масштабом та впливом на історію міста, він обіймав цю посаду й після того, як Октавіан переміг усіх своїх супротивників і остаточно утвердив свою владу. Він продовжив цю політику далі, повністю змінивши Рим, на кшталт того, як це зробив сам Октавіан, коли почав вкладати кошти в розбудову міста. Ось декілька з чисельних будівельних проєктів Агріппи: забудова була, дійсно, безпрецедентна по своїм масштабам, було відбудовано та реконструйовано більшість акведуків, які надавали воду Риму, було очищено та реконструйовано каналізаційні канали, які встановили поряд із чистою водою як стратегічне значення для міста. На посаді едила, Цезар реконструював та будував багато храмів й в цілому займався розбудовою, як би зараз це назвали “паркової інфраструктури”, тобто займався конструюванням обличчя міста. Важливим аспектом у його доробку був показ того, що влада Октавіана та його наближених є нічим іншим, як влада, що піклується про інтереси римського народу, й навіть проскрибовані гроші витрачає на його потреби, а не на свої забаганки та потреби. Всі ці заходи, проведені ним, були за власний кошт, окрім цього, він перетворив Марсове поле в місце для відпочинку, релігійна складова в цьому випадку була використана з метою пропаганди, а якщо бути точнішим, то сильній символічній дії, адже марсове поле здавна було місцем, на якому воїни збирались на тренування й присягали на вірність богу війни й родючості Марсу. Його значення для римлян слід розкрити для кращого розуміння того, якої ваги була ця дія¹.

Марс був одним із найважливіших богів у давньоримській міфології, займаючи друге місце після Юпітера. Він брав на себе багато аспектів та функцій, що охоплювали різні сфери життя римлян. Марс вважався головним

¹ Таривердиева С. Э. Марк Агриппа: от соратника Октавиана к соправителю Августа-С.65-76.

богом війни, покровителем воїнів і військових дій. Він уособлював мужність, силу і бойову доблесть. Спочатку Марс був богом родючості та землеробства, що відображено в його початковому культі як покровителя врожаю та охоронця полів. Крім того, Марс був захисником римської держави і символом військової могутності Риму. Його шанували як бога-захисника від зовнішніх ворогів.

Таким чином, Марс мав велике значення для римлян. Його культ був тісно пов'язаний з римською армією, і солдати часто зверталися до нього за захистом та перемогою, культ Марса сприяв єдності, оскільки він символізував боротьбу за спільні ідеї та захист спільної батьківщини. Марс також вважався батьком Ромула і Рема- засновників Риму, що підкреслювало його важливість у римській міфології та історії.

Серед найважливіших пам'яток, присвячених Марсу, важливе місце займає Храм Марса на Марсовому полі, де проводилися військові навчання та збори. Ця територія мала велике значення для військової підготовки та ритуалів. Хоча Арка Тита безпосередньо не присвячена Марсу, але вона символізувала військові перемоги, пов'язані з його культом¹.

Епоха другого тріумвірату, коли владу поділяли Марк Антоній, Октавіан і Марк Емілій Лепід, який на час розповіді знаходиться в статусі понтифіка, Марс залишався центральною фігурою у римському пантеоні. У цей період культ Марса був важливим через численні військові кампанії та громадянські війни, які точилися в Римській Республіці, символізуючи надію на перемогу та підтримку воїнів, Марс використовувався як символ легітимності влади та військової доблесті тріумвірів. Октавіан, особливо асоціював себе з Марсом, щоб зміцнити свою позицію як майбутнього правителя. Як згадувалось раніше, у цей період також почалися великі будівельні проєкти, присвячені Марсу, які мали підкреслити силу та велич Риму.

Таким чином ,його закриття є нічим інакшим як створення в головах громадян образу миру й спокою, хоча попереду ще одна війна з Єгиптом, Іллірійська кампанія Октавіана та Парф*янські походи Антонія. Республіка вела свої війни

¹ Мифы народов мира. Марс.-С. 641-643.

в багатьох точках, ніякого миру або спокою годі було очікувати, адже політичне протистояння Октавіана та Антонія на цей момент ще не завершено.

Так було проаналізовано діяльність Марка Агріппи в рамках становлення влади Октавіана, також було встановлено що, Агріппа був важливою та близькою людиною до нащадка Цезаря і виконував його політичні та воєнні доручення.

Отож, після перемоги над Секстом Помпея було усунуто багатьох політичних конкурентів Октавіана, постраждала політична фігура Марка Луція, який претендував на такий самий шматок влади, як і Октавіан, він при обставинах непереборної сили втратив свій титул триумвіра та всі додаткові плюси, які цей статус надавав, надалі він залишиться в статусі громадянина та верховного понтифіка, проте на цьому його повноваження й закінчаться.

Наступні роки для Октавіана, пройдуть у поверненні до себе довіри народу, який населяв Апенніни ,яка була втрачена внаслідок громадянської війни та конфліктом із Помпеєм, Октавіан повинен був вкотре довести, що він не тільки великий полководець, а ще й продовжувач діла свого вітчима, яке він вправно продовжував й далі. У той час коли, Антоній проводив парф*янський похід, сподіваючись знайти в ньому слави, і як наслідок підтримку народу Риму. Октавіан у свою ж чергу організував Іллірійську експедицію, яка мала на меті довести ,як він уміє наводити порядок у середині держави не тільки, воюючи зі своїми співгромадянами, а й наводячи порядок у племенах, які нападають на сусідні з Іллірією провінції . Цей похід мав стати, такою собі маленькою та переможною війною, яка б підняла авторитет сина Цезаря в військах і в народі. . Цілі, поставлені Октавіаном , щодо цього походу були виконані . Він домігся свого і міг повернутися до народу Рима з перемогою.¹

Продовжуючи дослідження проблеми становлення влади Октавіана , у своїй монографії Машкін Н. А. відмічає. що після перемоги над Секстом Помпеєм між двома тріумвірами був мир, взнаки цього навіть були випущені монети, які символізували примирення між ними, проте ця ситуація порушилась Октавіаном, який звинуватив Антонія у вбивстві Помпея, Антоній у свою чергу

¹Таривердисва С. Э. Причины и итоги Иллирийских кампаний Октавиана-С. 148-158.

обвинуватив Октавіана в пограбуванні італійських жителів та вигнання їх із рідних домівок¹.

Подальша боротьба перемістилась у пропагандистське русло, в якому Октавіан намагався схилити на свою сторону народ та еліти Риму. Про деталі цієї боротьби пише у своїй роботі Чистальов М. С., розкриває подробиці того, як саме вів свою пропагандистську роботу Октавіан. Через особистий зв'язок Марка Антонія з Клеопатрою, він проводив наступні тези: зв'язок зі східною культурою може зіпсувати навіть найкращих, єгипетська цариця через свої особисті якості є загрозою для Риму. Таким чином, він впливав на суспільну думку щодо Єгипту та Марка Антонія, зміщуючи фокус уваги з того, що Марк Антоній є тріумфіром хоч і "зіпсованим". Якщо він зрадив ідеали Риму, то війна проти нього буде цілком законною, особливо, якщо на Октавіана нападуть першими. Крім цього, пропаганда знімала відповідальність із Октавіана за подальші дії, адже він лиш намагається захистити спокій римлян, від злих планів Клеопатри й підконтрольного їй тріумфіра. Ось так була проведена підготовка до наступного воєнного конфлікту Октавіаном, можна зробити висновок, що останній отримав дуже важливу перемогу і зміг довести народу що він може вирішувати конфлікти як всередині республіки, так і ззовні, при цьому, завойовуючи землю та повертаючи честь республіки, тим самим, укріплюючи всі ті традиції, які були закладені пращурами².

Проте, Октавіан не готувався до майбутнього конфлікту в односторонньому порядку. Марк Антоній теж займався своєю пропагандою, проти першого та створенням свого політичного іміджу.

Парф*янський похід за цілями був дуже схожий із тим, що зробив Октавіан, повернув утрачені в ході громадянської війни провінції, які були захоплені Парф*янами. Як бачимо, ціль у цих походів була подібна, для Октавіана ж основними дивідендами повинні були стати нові території та слава й авторитет у військах та народі, проте сталося не так, як задумувалося з самого початку.

¹Машкин Н. А. Принципат Августа происхождение и социальная сущность-С. 253.

²Чисталев М. С. Анти Египетская политическая пропаганда Октавиана Августа в римской поэзии: образ Клеопатры как врага Рима-С. 293-295.

У 39 році до н.е. він провів вдалу військову кампанію, повернувши раніше втрачене, в лоно республіки, проте вже згодом було прийняте рішення про організацію нового військового походу, в 36 році до н.е, його ціллю стає встановлення дружнього режиму в Парфії, проте, через запеклий супротив оборонців, перемоги досягти не вдалося. С. Д. Литовченко¹, пише, що поразка Антонія стала можлива через те, що його армія довго затримувалась на взятті парф*янських міст, а по напрямку до столиці наштотхнулась на парф*янську кінноту, в результаті чого була змушена тікати, разом зі своїми облоговими знаряддями, які спиняли темп руху військ Антонія, чим наражало армію на небезпеку набігів, які траплялись доволі часто і були проблемою під час відступу.

Проте, результати походу не були повністю провальними, певну перемогу Антоній для себе все ж зміг здобути, у ході відступу, було захоплено в полон антропотенського ерез. Постійне невиконання ним обіцяного, він став полоненим Антонія, його як трофей хотіли показати в якості виправдання за провалену кампанію, яка принесла Антонію тільки збитки, а не блискучу перемогу, як це було спочатку заявлено. Однак, на антитезу до цього, виступає Е.В. Смиков², у своїй роботі він демонструє, що в кінцевому результаті дії Антонія, хоч і не мали того впливу, на який він розраховував, але завдяки системі союзів, укладених після своєї поразки, він створив безпеку на кордонах із Парфією, що було, за його оцінкою, досить вагомо й важливо. Якщо б напочатку завданням Антонія було саме укладення системи союзів та створення безпеки на кордонах з Парфією політичним шляхом, тобто мирним, то можна погодитись із оцінкою цього дослідника, хоча вважаю, через те, що Антоній діяв у своїй політичній кон'юктурі й намагався досягти геть іншого, ніж те, що сталося у результаті, слід вважати цей акт ситуативним, те, що зміг кінці-кінців збудувати Антоній є великою радістю та перемогою для нього особисто, адже

¹ Литовченко С.Д. Технические аспекты восточного похода Марка Антония -С. 36-43.

² Смыков Е.В. После поражения:Марк Антоний. Армения и Мидия Антропатена в 35-33 гг. до н.э.-С. 112.

не зроби він це- історія могла повернутися геть іншим боком, і просто поразка могла стати більш болючою в контексті протистояння з Октавіаном.

В 32 році до н. е, Октавіан робить рішучий крок вперед у питанні протистояння з Антонієм. Він виголосив промову в сенаті, який коливався й не знав кого підтримати в подальшій боротьбі. У результаті якої звинуватив Антонія у вбивстві Помпея, що було порушенням принципу, який той відстоював, заявивши, що він робив все можливе для того, щоб новий конфлікт не розгорівся. Цікавим у цій події є те, що він відпустив усіх прибічників Антонія, не перешкоджаючи їм повернутися до свого покровителя, Діон Кассій повідомляє, що в складі тих, хто покинув Рим, було близько трьохсот senatorів, мотив такої поведінки залишається невідомим, можна лиш припустити, що він зробив це, аби не створювати масового та одночасного винищення еліти, як це було при проскрипціях. Окрім цього, з незвичайного було те, що жителі Риму та Апеннінського півострова присягнули йому як правителю. Таким чином, зробивши його легітимним. Однозначної відповіді чому це сталося немає, проте є версія, що жителі, які і так втомились від постійних війн, повстань, переселень та блокад, були доведені до відчаю і згодні на покровительство будь-кому, аби він міг забезпечити безпеку та стабільність.

Після зазначених вище подій, опоненти готувались до військового зіткнення, починаючи з подій 32 року до н. е, вони накопичували війська та ресурси, врешті вони зустрілись біля Акції, 2 вересня 31 року, в цій битві перемогу одержало військо Октавіана, сили Антонія були розбиті, сам він був у відчаї та сподівався на зміну політичної ситуації, проте згодом разом із Клеопатрою вчинив самогубство. Так завершилась його політична боротьба з претендентами на владу в усій Римській Республіці¹.

Таким чином, Октавіан переміг свого останнього сильного політичного конкурента в битві при Акції, він домогся свого остаточного домінування в політичному полі Римської Республіки. Йому вже не заважали такі сильні

¹ Егер О. Всемирная история том 1. Древний мир. Книга восьмая: Римская империя. Глава первая. Смуты и борьба после смерти Цезаря. Второй триумвират. Восстановление и утверждение единовластия Октавианом Августом..-С 793-821.

супротивники як Цицерон, Брут чи Марк Антоній. Громадянська війна закінчена, політичні супротивники подолані, дорога до створення своєї версії політичної системи була відкрита.

Висновком може слугувати наступне, по-перше, Октавіан був умілим політиком, ця якість йому не раз рятувала політичну кар'єру, а, мабуть, і життя, коли він проходив через політичні події громадянської війни й ті які сталися після неї, окрім цього він продемонстрував себе як вдалого оратора, вмів завойовувати людей словом, про це свідчать його численні промови перед ветеранами й легіонерами, народом та сенатом. Також слід зазначити що, провівши вищеописане дослідження можемо сказати що влада Октавіана початково походила з заповіту який його залишив його “новоспечений” вітчим, саме завдяки цьому “стартовому капіталу” він зміг в подальшому реалізувати, свої таланти та політичну волю.

1.2 Становлення влади Августа

Формування режиму принципату, Октавіаном розпочалось після святкування ним тріумфу, як стверджувала офіційна версія єгипетською царицею, хоча по факту тріумф був присвячений перемозі над Марком Антонієм та закінченням циклу політичної нестабільності, про що свідчать нумізматичні джерела¹.

Формування влади почалось з прийняття титулу “August”, в 29 році до н. е, слід зазначити що цей титул багато що означав, і в розумінні тогочасних римлян розділяв історію на до принципату та управління Октавіана Августа та після, як відмічають дослідники цей титул був посиленням на самий початок історії Риму коли він був ще містом полісом.

Слідом за цим в 27 році до н.е, Октавіаном уже в титулі Август, виголошується промова сенаті, спочатку він заявив що складе над повноваження які були йому надані раніше, бо він і так перетримав надзвичайні повноваження

¹ Абрамзон. М. Г. Монеты как средство пропаганды официальной политики Римской империи.-С. 244.

які йому надав сенат на початку другого триумвірату, сенат злякавшись того що утвориться вакуум влади й республіка повернеться до того стану в якому вона була в громадянські війни, з проскрипціями, погромами, повстаннями й беззаконням¹. Таким чином, сенатори прохали й наполягали на кандидатурі Октавіана на посаду консула, слід ще раз підкреслити що ці рішення приймалися сенатом на хвилі військового та політичного нестабільності, й відсутності будь якого бажання продовжувати подальшу боротьбу за владу як за сторони сенаторів так і зі сторони римського та народу який населяв Апенінський півострів, окрім цього завдяки попередньому етапу війн та хаосу, народ хотів бачити на чолі держави людину яка б повернула минулі традиції та порядки які на момент становлення влади принципату були в пригніченому стані через вищезазначені причини, чим Октавіан Август і скористався створивши ситуацію в якій він змусив сенат прийняти його кандидатуру консула².

Тож замість складення повноважень результатом його дій стало наступне: сенатори надали йому право імперіуму над провінціями строком на 10 років, до цього це право надавалось окремим особам лише на один рік, серед провінцій які йому надавались в військове, за принципом “*imperium*” в економічне та адміністративне керування, були: Іспанія, Галія, Сирія, окремо слід виділити елліністичний Єгипет який взагалі проголосили його особистими володіннями³.

Октавіан Август, після отримання вищезгаданих повноважень, розпускає попередній склад сенату, за свідченнями самого Августа в його тексті “Діяння блаженного Августа” він 3 рази переглядає склад сенату⁴, незрозуміло яку саме ціль він переслідує постійним переформатуванням сенату, жодна з робіт не інформує про це, проте маю власне припущення що кожного з цих разів сенат створювався не тим складом який був потрібний самому Августу.

¹ Межеріцкий Я. Ю. «Республиканская монархия»: метаморфозы идеологии и политики императора Августа.” - С. 177.

² Вержбицкий К. В. Республиканские традиции и имперские инновации в системе принципата Августа.-С. 270-271.

³ Scullard H. H. From the Gracchi to Nero: A History of Rome 133 BC to AD 68. — 5th ed.-P. 178.

⁴ Деяния Божественного Августа. 8.

Слід зазначити також що, згідно з джерелами, патриції були дещо обмежені в правах під час становлення принципату, до прикладу, патриції не могли бути народними трибунами, які як вже було згадано вище мали важливі повноваження в Римській республіці однак, крім цього вони все ще мали значний вплив на політику Римської імперії, оскільки вони займали високі посади в уряді та військовому командуванні. Таким чином було внесено зміни в роботу сенату яка призвела до того що сам сенат як орган який раніше виражав інтереси патриціїв, тепер виражав інтереси нового імператора, якого широко підтримував народ, який і був опорою влади Октавіана Августа, це можна лише констатувати бо сам імператор виділяв трибунат як свою головну посаду¹.

Слід сказати що сам правитель дослуховувався до сенату про що відмічає він сам в вже згаданих раніше “Діяннях блаженного Августа”, проте зазначене наративне джерело, не є істиною останньої інстанції що таким чином його влада була дещо обмежена й він не міг ухвалювати абсолютно одноосібних рішень, окрім цього він повинен був рахуватися з думкою народу який міг легко делегітимізувати правителя. Таким чином, завдяки наявності системи противаг в вигляді сенату та народу, теорія Т. Моммзена, яка, полягає в наступному виразі “договір між двома нерівними силами між собою заради врівноваження один одного”².

Складовою що робила принципат, принципатом, та від якої і походить назва цього політичного устрою, а саме титул “*princeps*”. Перекладається він так - перший серед рівних. Сенс який був закладений в цю посаду саме Октавіаном й до сьогодні намагаються розкрити багато дослідників які займаються тематикою, принципата Октавіана Августа. Так на думку В.М. Хвостова, Август через своє привілейоване положення в сенаті, *princeps* отримував імперіум на владу від народу, проте не на час як це було наприклад встановлено сенатом, а на пожиттєво³. Проте на думку А.Б. Егорова, ця посада пов’язувалась виключно з більш старими формами цього слова, яке виражало посаду, яка по факту не мала

¹Михайловский Ф.А.Развитие трибунских полномочий Октавиана Августа-С. 75-79.

²Дементьева В. В. Теодор Момзен: истоико-правовое моделирование римской государственности-С.183.

³Хвостов В. М. История римского права-с. 11-22.

ніякого юридичного впливу проте була дуже шанованою і цим самим впливала на рішення сенаторів¹. Дуже помітним фактом який слід відмітити починає грати титулатура та носіння певних символічних титулів, які юридично мало що означали, проте мали сильний символічний або релігійний ефект, стає окремою рисою яка характеризує внутрішню політику Октавіана. Його остаточне закріплення, як легітимного правителя почалось з сильного символічного жесту, а саме піднесення себе до титулу Август що як зазначалось вище є досить важливою річчю.

Продовжуючи розповідь, слід додати що окрім цього в 27 році до. н.е утворюється новий дорадчий орган-*consilium principis*, за думкою К. В. Дрязгунова, цей орган був створений задля комунікації між сенатом та Августом. В його склад увійшли консули він та Агріппа, його вірний товариш та друг, по одному від магістрат та 15 сенаторів обраних за жеребом строком на один рік². Окрім цього важливим фактором також було також те що сенат надав йому пожиттєву посаду народного трибуна, “*Tribunicia potestas*”, дослідники мають полярно різні точки зору з цього приводу А.Б. Єгоров наприклад вважає що влада народного трибуна була дуже важливою в становленні принципату, він вважає що саме через цю посаду він контролював та впливав на сенат³, проте є протилежна точка зору яка висловлюється в роботі Дрязгунова К. В, який вважає що ця влада була лише доповненням, й лише була супровідником всіх реформ які він проводить й надалі, в цій самій роботі він приводить дані що повні права трибуна Август отримав лише в 26 році до н. е, що загалом надало йому “*lex sacrata*”, тлумачення цього слова наступне, це декларація фізичної недоторканності храму, святого об’єкту або особи. Згідно з римським правом, це було встановлено через святі закони, які мали релігійні конотації. У деяких випадках закон може застосовуватися для захисту храмів від зневаження. Він також може застосовуватися для захисту особи, яка була оголошена недоторканною що надало йому юридичну недоторканність, своєрідний імунітет

¹ Єгоров А. Б. Рим: от республики к империи-С. 170-171.

² Дрязгунов К. В. Правовой статус и полномочия императора в эпоху раннего принципата: Октавиан Август-С. 8.

³ Єгоров А.Б. Становление и развитие системы принципата-С. 5-7.

від старих та нових senatorів які намагалися б розкрутити проти нього внутрішню боротьбу, бо порушення аристократичними родами цього принципу, тобто кримінальне переслідування народного трибуна, вважалося нападом на весь римський народ в цілому, а розпочинати новий конфлікт з усіма наслідками ніхто не хотів. Таким чином Октавіан зміг легалізувати свою владу через народ який як зазначалось в попередньому розділі присягнув на вірність йому і був йому лояльний, є припущення що це було зроблено як запобіжник від великих конфліктів які могли б виникнути по тим чи інакшим причинам.

Слід сказати також що влада народного трибуна надавала великі можливості для зменшення ролі сенату, таким чином завдяки цьому він отримав можливість контролювати сенат через наступні важелі впливу: внесення власного проекту закону, накладення права вето на будь яку ініціативу яка не влаштовувала його, така велика кількість повноважень в сенаті, на додачу до імперіуму над усіма провінціями які як вже було згадано вище надав йому сенат, а це і військова влада над легіонами які дислокувалися в тих провінціях, окрім цього це ще й економічний ресурс завдяки чому людина яка мала це право могла бути незалежною в своїх планах від центру в Римі¹. Таким чином можна припустити що такі дії могли призвести до появи нового диктатора, який вже концентрував в своїх руках владу схожу силою та впливом, мова про Луцій Корнелій Сулла за правління якого остання, пережила період політичної нестабільності та кривавого терору зі сторони влади диктатора, за його правління з'являється такий механізм розправи з ворогами як проскрипція, і саме він згодом заслужить славу кривавого диктатора.² Проте цього не сталося і Октавіан з якоїсь причини не використав це право на зло, в дослідженнях дуже часто зустрічається думка що він не зробив такого політичного режиму саме через те що мав повагу до традицій, й поважав предків, ця теза хоч і є дуже дискусійною, проте вона дає лише часткову відповідь на питання, чому він вчинив саме таким чином. Можна висунути лише припущення щодо того що це був особливий стиль керування

¹ Дрязгунов К. В. Правовой статус и полномочия императора в эпоху раннего принципата: Октавиан Август-С. 1.

² Шишина К. В. Суспільно-політична діяльність Луція Корнелія Сулли-С. 14-16.

який був притаманний лише Октавіану, бо інший на його місці, наприклад його вітчим Гай Юлій Цезар на посаді з меншою концентрацією влади не зміг втримати своїх бажань і був в результаті убитий в сенаті.

Слід означити що це все описане вище було лише першою спробою сформувати свої владні повноваження, все зміниться коли в 23 році до н. е., Август перегляне свої повноваження, у зв'язку з погіршенням стану здоров'я. Усвідомивши, що зайняття посади консула обмежує його можливості покровительства і може викликати невдоволення висхідних політичних зірок Риму так як, останні десять років він займав впливове положення лідера про що було вказано раніше. Таким чином Август повністю відмовився від посади консула. Однак, якщо йшлося про владу, отримана ним компенсація була більш ніж адекватною. Не будучи консулом у буквальному сенсі, він зберіг право на місце на трибуні консулів у передній частині Курії. Він отримав *ius primaе relationis* - право першим виступати на засіданні Сенату. Йому було гарантовано право скликати засідання Сенату - корисний інструмент для вироблення політики і підтримання ілюзії *res publica*. Замість того, щоб покладатися на повноваження консула, від яких він відмовився, він опирався на *tribunicia potestas*, або трибунську владу, яка дозволяла йому:

- Пропонувати Сенату закони, коли йому заманеться.
- Накладати вето на будь-які закони за своїм розсудом.
- Надавати амністію будь-якому громадянину, обвинуваченому у злочині.

Незважаючи на те, що влада трибунів фактично давала Августу законодавче верховенство, вона мала народний відтінок, повертаючи до традицій республіки, і тому не була образливою для аристократії. Окрім керівництва Сенатом, Август тепер стояв на варті свободи і добробуту Римського народу¹.

За межами Риму Август отримав своєрідний проконсульський імперій. Окрім управління власними провінціями і арміями, це положення означало, що Август міг фактично скасувати накази будь-якого іншого провінційного правителя

¹ Дрязгунов К. В. Правовой статус и полномочия императора в эпоху раннего принципата: Октавиан Август-С. 1-7.

Римської Імперії, що, як показують "Едикти Августа з Киренаїки", він був цілком готовий робити. Зазвичай в республіканські часи повноваження, якими Август володів і після Другої Угоди, розподілялися між кількома людьми, кожен з яких здійснював їх за допомогою свого колеги і протягом певного періоду часу. Август же володів усіма повноваженнями відразу і одноосібно, без жодних обмежень за часом; навіть ті, що номінально мали часові рамки, автоматично продовжувалися, коли закінчувалися.

Додаткові повноваження, означали, що кожна наступна римська військова перемога після цього часу приписувалася Августу, оскільки більшість римських армій розташовувалася в імперських провінціях під командуванням Августа через легатів, які були заступниками принцепса в провінціях. Більше того, якщо битва відбувалася в сенатській провінції, проконсульський *imperium maius* Августа дозволяв йому прийняти командування або похвалу за будь-яку значну військову перемогу. Це означало, що Август був єдиною людиною, здатною отримати тріумф - традиція, яка почалася з Ромула, першого Царя Риму і першого полководця-тріумфатора. Луцій Корнелій Бальб був останньою людиною з родини Августа, яка отримала цю нагороду в 19 р. до н. е. Тиберій, старший пасинок Августа від Лівії, був єдиним іншим полководцем, який отримав тріумф за перемогу в Німеччині в 7 р. до н. е.

У 19 році до н. е. Сенат надав Августу форму загального консульського *imperium*, який, ймовірно, був *imperium consulare maius*, як і проконсульські повноваження, які він отримав у 23 році до н. е. Як і трибунські повноваження, консульські повноваження були ще одним випадком отримання влади від посад, які він фактично не займав. Крім того, Августу було дозволено носити знаки відмінності консула на публіці і перед Сенатом, а також сидіти у символічному кріслі між двома консулами і тримати фасції, емблему консульської влади. 6 березня 12 р. до н. е., після смерті Лепіда, він додатково зайняв посаду *pontifex maximus*, верховного жерця Колегії Понтифіків, найважливішу посаду в римській релігії, ще одна посада на якій він міг впливати на народ напряму через релігію та

релігійні установи. Вже 5 лютого 2 р. до н. е. Август також отримав титул *pater patriae*, або "батько вітчизни"¹.

Таким чином станом на останню зазначену дату Август, перестворив владну структуру республіки на те що ми знаємо сьогодні під назвою принципат, деякі дослідники називають, це перехідним етапом від республіканської до монархічної моделі влади. Окрім цього, було проведено дослідження в якому показано, що Октавіан Август спочатку свого правління легалізувався, через титул Августа та підтримку народа й сенату які в силу обставин які склались через військово-політичні перетрубації які пережила республіка або підтримували його або взагалі тримались стороною від участі в політиці. Окрім цього було розглянуто яким саме, чином Октавіан Август, оформив свої подальші владні повноваження після перемоги над своїм останнім політичним супротивником Марком Антонієм, вони продовжують функціонувати в такому вигляді й надалі, сам Октавіан продовжує обиратися на владні посади за процедурою виборів.

¹Машкин Н. А. Принципат Августа происхождение и социальная сущность-С. 376.

Розділ 2. Роль та функція основних управлінських установ в період принципату

2.1 Магістрати

В період сходження Октавіана до влади він активно просував у місцеві магістрати своїх прибічників, нарошуючи усю повноту своєї влади так Діон Касій пише: Народ і плебс збирався кожен для обрання своїх посадових осіб, однак ніщо не звершувалось супроти бажань Цезаря»¹. Сам же Октавіан дуже швидко відчувши повноту влади спочатку почне висувати кандидатури власних магістрів, на правління, а вже під кінець свого правління почне сам їх призначати, зробивши свою владу ще більшою. Головним чином зазнала змін адміністративна система Риму, якщо за часів республіки управління провінціями хоч і викликало доволі сильне напруження сил держави, то за Імперії, коли її територія зроста майже вдвічі після завоювальних походів Цезаря та Октавіана, управління провінціями стало викликати все більше і більше проблем, однак саме в цей час Октавіан Август розпочинає реформування адміністративного поділу та керівництва цими самим провінціями, не будучи здатним керувати ними сам він починає призначати легатів у свої провінції надаючи їм пропреторські повноваження, сенаторські ж провінції керувались так само як і за часів республіки проконсулами, та прокураторами. Октавіан добре розумів надзвичайну важливість римської провінції Єгипет, яку він хоч і залишив у своє особисте володіння все ж теж не міг бути присутнім у ній весь час тож вимушений був поставити тут свого перфекта, який був перфектом намісником, і правив не стільки від обличчя імператора скільки від обличчя самого Октавіана.

¹Діон Касій. LIII, 21.

Префект Єгипту був мабуть одним з найвпливовіших серед п'яти префектів Августа, перфект походив з вершників, однак мав таку ж повноту влади, яку мали і сенаторські намісники у інших римських провінціях. В підконтрольному префектові Єгипті він володів двома легіонами, один з яких зазвичай був розташований у Нижньому Єгипті, а другий розпорошений по всьому Єгипту, однак завжди знаходився достатньо близько до кордонів у Верхньому Єгипті. Префект не володів всією повнотою влади в Єгипті натомість адміністративною силою тут були такі ж як і він магістрати, що або призначались, або обирались самим Імператором. Загалом у Єгипті були три найважливіших великих міста Александрія, Птолемаїда та Навкраїс, ці міста мали своє самоврядування. Сам ж префект та усі адміністративні та вищі релігійні діячі знаходились у Александрії, так саме тут знаходився і перфект і верховний жрець Єгипту та Александрії і керівник Мусейона, та ін. Загалом адміністративна ж система в Єгипті не зазнала змін і в ньому залишався поділ на номи, топи та коми¹. Префект вігілів на початку створювався як командувач пожежного формування, що складалось з 7 когорт кожна з яких на початку була по 500 чоловік, а згодом зросла до 1000². Початково вігіли набирались з вільновідпущених, однак вони не мали можливості просуватись в гору, таку можливість мав лише префект.

За правління Октавіана його прокуратори перетворюються на осередок римської адміністрації, на початку вони були слугами імператора, з числа рабів та ліберті, однак згодом до числа прокураторів почали входити і вершники, що демонструє нам те як зростала важливість цієї частини його слуг.³

Масштабних змін при переході від республіки до принципату, зазнала посада трибуна, як пише у своїй роботі Олексій Борисович Егоров: «это уже не был трибунат эпохи расцвета республики, подчиненный сенатской воле. Трибуны сыграли решающую роль на первом этапе кризиса 133–91 гг. до н. э. и именно они предложили многочисленные реформы.». Саме таке положення

¹ Ранович А. Б. Восточные провинции Римской империи в I—III вв. Египет.-С. 166-170.

² Коннолли П. Греция и Рим. Энциклопедия военной истории.-С 198.

³ Егоров А. Б. Римское государство и право Эпоха Империи.-С.200.

трибунату дозволило йому перетворитись з органу , що був сильно пов'язаний з сенатом та магістратом на орган влада якого дозволяла Октавіану обходити обмеження , та отримувати величезні повноваження , таким підкореним імператору положенням трибунату Октавіан завдячує протистоянню трибунату з сенатом , і між двох вогнів трибунат зазвичай не обирав сенат , а виступав на боці впливових політичних лідерів . Саме за правління Октавіана оформилось основне положення принципату за якого імператор мав одночасно і трибунську недоторканність і трибунську владу. Саме трибунська влада імператора , що той її отримав наділила його надзвичайними повноваженнями у протистоянні з сенатом ¹.

Вніс Імператор зміни і до обрання магістратів , адже тепер вони мали пройти ценз в 1 мільйон сестерційв . Зросли і повноваження Принципа стосовно каральних мір до магістратів , які отримав Август , перейнявши на себе трибунські повноваження , а також він вніс зміни до правил стосовно порядку зміщення та заміщення уповноважених осіб. Існували також і можливості по наданню пріоритетного місця обранцю імператора , окрім того що той міг займати першочергове місце на виборах це було прямим клопотанням за обрання кандидата.

Змін зазнала і присяга консулів , які відтепер складали присягу не Юпітеру , а самому імператору . І не лише присягу віддавали на вірність імператору новообрані консули даниною поваги до імператора було і те , що консули вимовляли промову в якій дякували імператору , першим ж виданим наказом за часту теж була шана імператору.

За правління Августа було впроваджено і нову посаду , так цією посадою став міський префект , який мав керувати містом . З правлінням Августа посада префекта все більше і більше буде зростати у значенні і згодом префект підкорить собі усю владу в місті , а йому самому будуть підкорюватись усі міські служби починаючи від адміністративного апарату міста закінчуючи міськими

¹ Егоров А. Б. Римское государство и право Эпоха Империи-С. 37-41.

поліцейськими когортами , що також підкорювались префекту . А дуже скоро перфекту підкорились і сенатські комісії .

Створив Август і свою постійну охорону у вигляді преторіанської гвардії , що не лише була його особистим військом як проконсула Галии , Іспанії та Сирії , а й мала на меті захистити імператора від нападів подібних вбивству Цезаря . Хоча преторіанська гвардія не лише була значно більшою ніж особиста охорона імператора , вона також і мала унікальні властивості , адже фактично єдиною з усіх військових об'єднань не лише могла знаходитись у Італії у мирний час, а й перебувала у повному військовому спорядженні в Римі , на постійній основі , що було прямим порушенням низки законів , так лише декілька десятиліть тому подібні дії з боку Цезаря призвели до початку . громадянської війни . На чолі преторіанської гвардії стояв префект преторія¹.

Не слід забувати і про ще одну посаду створену за часів Аугуста , префект анони , був тим , хто мав контролювати надходження їжі до Риму . Адже у Римі постійно відзначаються проблеми з надходженням їжі ².

Сини сенаторів та вершників для того , щоб займати посаду квестора мали спочатку відбути один рік у якості військового трибуна у легіоні . Така система не лише надавала майбутнім квесторам можливість отримати досвід , а й відкривала їм можливість дізнатись серединні проблеми війську чи держави . За правління Аугуста квестором можна було стати досягнувши 25 років , 27 для єдельства для того щоб стати претором треба було бути віком мінімум 30 , а консулом можна було стати лише з 33. Військовим трибуном можна було стати одразу по досягненню 18 років . ³ Однак ці строки не були настільки твердими і титули можна було займати раніше , на основі прихильності імператора чи перевагах батька сім'ї .

Разом з цим почалось активне формування особистого адміністративного апарату принцепса , який зачасти формувався саме з сенаторів , та вершників ,

² Коннолли П. Греция и Рим. Энциклопедия военной истории.-С 196.

³ Сергеев И. П. Государственные учреждения древних римлян: поздняя Республика и ранняя Империя: материалы к спецкурсу . Х.-С.104-106.

що складали кістяк нового бюрократичного апарату . Загалом система складалась з таких частин ; 1 рада принцепса ; 2 імператорська канцелярія ; 3 імператорські префекти ; 4 та система інших чиновників . За правління Октавіана старі магістерські та сенатські посади , втратили багатоповноважень , однак самі інститути республіки , що надавали ці посади перетворились у потужну кузню кадрів , для імперської адміністративної та військової машини .

2.2 Сенат

Після відкритих антицезаріанських дій сенату , Непризначення тріумфу Октавіану і призначення його Бруту та вимога передати останньому легіони. У 42 році , цезаріанцям вдалось консолидувати свої сили і об'єднавшись у тріумвірат за допомогою проскрипцій Сенат був вичищений , а згодом і приніс присягу «на справи Цезаря» ¹. А з 24 року така присяга стала щорічною .

Все своє життя Октавіан активно пропагував ідею того , що він стане тим , хто поверне Рим до норми , відновить ту саму римську республіку , сам прицеп прагнучи продемонструвати відсутність різниці між собою та іншими сенаторами підкреслював її як міг . Саме намагання «відновити» республіку та погляд на Октавіана як на такого собі «захисника республіки» був головним лейтмотивом пропаганди , хоча як ми бачимо вище Октавіан часто винущував цю саму республіканську еліту проскрипціями , або до цього у кривавих громадянських війнах . Громадянські війни в Римі не припинялись вже майже 70 років , хоча звичайно , що завершивши своє протистояння з Марком Антонієм він зачинить ворота храму Януса , що ознаменує початок миру в Імперії «Rex Romani», що було доволі сильним пропагандистським кроком , адже війни за часів Октавіана не припиняться і він продовжить підкорення чисельних територій на Півночі за Рейном. Однак Октавіан робив ці дії навмисно розкручуючи машину пропаганди , аби надати собі кредит довіри , адже вже

¹Діон Касій. 48. 18 .

через рік після закінчення війн в Єгипті Октавіан розпочне політичні реформи сенату .

Сенат за правління Октавіана Августа почав повертатись до «норми» , адже за часів диктатури Цезаря кількість senatorів значно зросла сягнувши неймовірних 900 чоловік , а самі сенатори іноді мали таке сумнівне походження , деякі сенатори могли походити з Галії¹. Можливість передивитись кількість senatorів Октавіан отримав завдяки тому , як згадувалось раніше вже у 29 році був наділений цензорськими повноваженнями .² Цікаво , що в цей час у Римі навіть існував жарт , що деякі сенатори не можуть знайти шлях до Сенату³. Октавіан Август , не лише спромігся зменшити кількість senatorів до норми , а й значно підвищив планку багатства , адже якщо до реформ Октавіана сенатором можна було стати маючи майна на 400 тисяч сестерціїв , то за його правління ця планка зросла в 2,5 рази сягнувши одного мільйона , це призвело до того , що багато senatorів особливо не лояльних до «імператора» втратили своє місце натомість лояльним сенаторам Октавіан допомагав набути цього самого статку⁴. Окрім цього Август також визначав , і необхідну кількість senatorів , що мали бути присутніми на засіданні Сенату , а самі сенатори не мали права виїжджати за межі Риму . Велику роль у новому правлінні Август віддав і велику роль сенату , адже тепер сенат став вищим законодавчим та судовим органом .

Чисельність консулярів за правління Октавіана продовжила зростати , а сам Принцепс мав право не лише включити до сенату нового члена , а й визначити його статус ⁵. Судовиробництво теж частково перейшло до сенату , хоча все ж величезну роль у судовиробництві почав відігравати сам Імператор . Однак чим більше зростала одноосібна влада Октавіана тим більше він боявся , що у цьому сенат та народ Риму визнає бажання обійняти посаду царя , тож Октавіан повернувшись з війни активно користуючись пропагандою , що вже засіла у масовій свідомості починає виказувати бажання «повернути владу

¹ Gardner J. F. The Dictator. A Companion to Julius Caesar (ed. by M. Griffi)-P. 62.

² Діон Касій. 52, 42.

³ Goldsworthy A. Augustus: First Emperor of Rome-P. 222.

⁴ Goldsworthy A. Augustus: First Emperor of Rome.-P. 320.

⁵ Егоров А. Б. Римское государство и право Эпоха Империи-С. 174.

сенату та народу Рима». І багато , хто на той момент горіли тим самим поверненням до республіки , не помічаючи , однак як Октавіан перехоплював у республіканського сенату все більше і більше влади. Так у своїй «Єнеїді» Вергілій пише «Август Цезар з божественного роду заснував золотий вік», «Augustus Caesar, diui genus, aurea condet saecula» ¹. Так повернувшись до Риму і знявши з себе усю повноту влади тріумвіра на користь сенату Октавіан не лише отримав всьоме титул імператора який тепер мав означати верховенство влади , у сенаті ж Октавіан отримав титул «Princeps senatus» - першого сенатора , цей титул однак не надав ніякої нової повноти влади лише затвердивши те , що Октавіан міг висказувати свою думку першим . Однак дуже скоро сенат «сам» затвердить владу Октавіана , адже Август знову і знову продовжуватиме обиратись консулом , аби закріпити повноваження проведених ним реформ. Октавіан став єдиним консулом , що на той момент обирався десять разів . Октавіан натомість поверне під впорядкування сенату декілька провінцій , а за собою залишить велику їх частину зокрема за Імператором лишались майже всі провінції що межували з ворожим оточенням та можливість вести зовнішню політику ², хоча звичайно , що реальна повнота влади в провінціях належала дуже часто самому Октавіану , особливо це стосувалось східних провінцій де дуже сильною була концепція «божественності влади». Утворився і новий дорадчий орган , який виносив постанови на прийняття сенатом до цього ж органу входили , 15 senatorів , магістрати , та консули ³. В 27 ж році сенат не лише наділив Октавіана ще більшими повноваженнями , а ніж той їх передав сенату , а надав тому епітет «Augustus». Октавіан значно збільшив кількість патріціанських сімей , що раніше відігравали важливу роль у республіці , однак були низькородними так до Патріціанських сімей долучились : Кальпурнії, Клавдії Марцели , Доміції , Юнії Сілани , а також місцеві роди з Апулії, Елії Ламії та Азінії⁴. У 23 році Октавіан не приймає участь у виборах на посаду консула ,

¹ Вергілій «Енеїда». VI, 792.

² Марков К.В. Официальные полномочия и неформальные аспекты власти римских наместников в суждениях и оценках греческих авторов второй софистики.. Т. XIX.-С. 112—125.

³ Машкин Н. А.. Принципат Августа- С.401-402.

⁴ Кузищина. В. И. История Древнего Рима.-С. 86.

однак через рік він отримує повноваження «*imperium maius*» і саме з цього моменту він починає відліковувати час своєї трибунської влади . Так цим кроком Октавіан домігся того , що продемонстрував виборність консула , однак сам Прінцепс отримав усю повноту влади у провінціях . Прінцепс якому плебеї були дуже віддані доволі довго був відсутній у Римі , однак з початком повстання плебеїв повернувся до Риму де його радо зустріла , як аристократія так і плебеї . Повернення до Риму Октавіана ознаменувала і нове скорочення сенату , тепер прийшовши до сенату в обладунках Октавіан відібрав тридцять найбільш довірених йому сенаторів , і ті мали обрати ще 5 , з яких один обирався за жеребом таким чином Октавіан прагнув відкинути не лише велику кількість сенаторів , а й позбутись деяких невдоволених його правлінням , такі *lectiones senatus* проходили ще і у 12/11 році , однак під час цих *lectios* чисельність сенаторів не скорочувалась .

Велике значення відводив Октавіан і моралі самих сенаторів , так саме за моральну невідповідність було прилюдно виключено 140 сенаторів у 29 році. З погіршенням зовнішнього та внутрішнього положення в Римській державі зростали і опозиційні до Августа сили , однак вони не мали шаленого успіху , адже на той момент Октавіан був у влади вже 4 десятиліття і багато хто вже давно змирились з його одноосібним правлінням , а враховуючи , що все більшу роль в сенаті починало відігравати не активна участь , а саме приналежність до вищого стану , то і зацікавленості в протистоянні з всевладним Октавіаном мало хто бачив сенс. Головним чином Октавіан отримав владу розділивши провінції на імператорські та сенаторські , таке розділення надавало Імператору , ще більше влади , однак навіть в сенаторських провінціях хоч номінально влада і належала Сенату все ж всією повнотою володів лише Октавіан , який мав контроль як над магістратами так і над військом .

За правління Октавіана споглядати діяльність сенату активно почали долучатись представники імператора і дипломати іноземних держав та їх правителі . Велику роль відводив Октавіан і появі дітей сенаторів у сенаті , цей

привілеї він їм надав разом з можливістю носити сенаторську тогу, а за межами курії знаходилась імператорська охорона та ліктори магістратів.¹

Вводився і новий регламент так сенат офіційно розпочинав свою діяльність з 1 січня кожного року та давав присягу принцепсу . В середині січня проходили вибори магістрів , у лютому приймали іноземні посольства, в березні розподілялись провінції, квітень-травень зазвичай відводився під судові процеси , а з вересня по жовтень проходив розгляд справ , у кінці року зазвичай підводились підсумки та розглядались не закінчені справи . З грудня починався відбір трибунів та квесторів 10 та 5 відповідно . Засідання мало проводитись зі світанку і до заходу сонця .

Великими були зміни у прийомі та обговоренні резолюцій . За часів імперії на перший план вийшла практика докладів на одну тему та докладів самим принцепсом . Змінилась і можливість висловлювати свою думку , адже тепер такою можливістю володіли не всі сенатори , а доклади , та доповіді що їх виголошував сам принцепс стали фактично резолюціями . Велику роль у новому сенаті стали відігравати і самі доповіді , що до них тепер слід було ретельно готуватись ця традиція поступово замінила республіканську традицію виказувати свою думку з будь якого приводу , що турбував сенатора . Велику роль у роботі сенату став відігравати і сенатоконсульт , який приймався шляхом розходження ймовірно існувала і система таємного голосування . Сам же імператор разом з трибуною могли накласти вето на цю саму резолюцію². Принцепс не був зобов'язаний бути присутнім на засіданні сенату , однак це вважалось «гарним тоном» , якщо принцепс під час свого перебування у Римі був присутній на засіданні .

Сенат за принципату сильно втратив у своїй владі і значно поступився своїми правами принцепсу , однак він отримав і нові . Так головним чином сенат перетворився у керуючий орган Риму , мав право наділяти імператора власне статусом імператора часто сенату доводилось керувати і фінансовою справою , а

¹ Talbert R.. Augustus and the Senate -P 189-195.

² Егоров А. Б. Римское государство и право Эпоха Империи-С. 177.

через дуже часту присутність принципа на засіданнях його сенатоконсульти отримали владу закону. Велику роль відігравав сенат і у питаннях релігії , та зовнішньої політики . Сенат міг мати і дорадчу функцію , адже не рідко на його засіданнях обговорювались питання , що ними всеціло керувався Імператор . Не варто забувати і про провінції , влади над якими сенат так і не полишив . Так сенат часто вирішував та виносив рішення з приводу вже померлих імператорів , і міг присуджувати імператорські тріумфи та затверджувати акламації. З 14 р. н. е. вибори магістрів перейшли до сенату , право йти першими мали кандидати від принцепса , а вже потім виходили інші , голосування за того чи іншого кандидата було таємним . Велику роль у призначенні релігійних діячів принцепс теж залишав сенату, так останній мав право призначати понтіфіка, авгура, квіндецемвірів священнодійств. Володів сенат і повнотою фінансової влади , існують рішення фінансових питань саме сенатом , однак такі рішення були доволі рідкісні і зазвичай фінансами керував імператор . Головним чином релігійне питання залишалось найважливішим у повноваженнях senatorів , і саме сенат надавав можливість Імператору будувати храми у провінціях .

Сенат за часів Октавіана майже остаточно втратив владу над легіонами , однак не рідко саме з senatorів формувалось командування та офіцерський склад цих самих легіонів . Мабуть найбільше влади зберіг сенат у своїх провінціях , хоч ті і були доволі віддаленими від кордонів , однак зазвичай були доволі сильно економічно розвинутими . За часів принципату , імператори не рідко використовували сенат для проведення важливих законів та реформ .¹

Підводячи підсумки можна підкреслити доволі цікавий процес поступової втрати сенатом своєї сили , та ідеології , однак як ми бачимо Октавіан не знищував сенат , а навпаки намагався його контролювати через лояльних senatorів які контролювались Августом через підкуп , або через залякування . У цьому поступовому відбиранні повноважень ми відмічаємо і ще одну особливість , адже Август активно перебирає на себе величезні повноваження ,

¹ Егоров А. Б. Римское государство и право Эпоха Империи-С. 180-188.

та набирається титулів . Саме за часів Октавіана починається формування тих самих імперських повноважень , однак як ми бачимо хоч сенат втрачає повноваження все ж Октавіан не рідко займається особистими чистками у сенаті , що наводить нас на думку , що навіть втрачаючи повноваження сенат все ж все ще був доволі сильною опозиційною силою . Сам ж Октавіан саме у цьому одночасному відбиранні повноважень і активному популізмі заклав сходинки величезні проблем , що їх в майбутньому матиме Рим ми бачимо як могутня колись республіка навіть прагнучи свого відновлення вже не може цього провести і вимушена підкоряється Імператору . І якщо встановлення імператорської влади у Італії було доволі довгим і цей процес затягнувся то в імператорських провінціях ми можемо побачити , встановлення божественної влади Імператора .

Таким чином цьому розділі я намагався продемонструвати як імператор Гай Юлій Цезар Октавіан Август, поступово та планомірно перебирав на себе все більше і більше повноважень, за рахунок перебирання владних повноважень через свою майже необмежену владу, на зміну системи яку він отримав від сенату в 27 році до н.е. Саме продумана політична кар'єра Августа послугувала шаленому успіху Августа в просуванні своїх реформ . Саме приклад того як не треба насаджувати свою диктатуру різким та швидким способом , що його Октавіану надав його двоюрідний дід Цезар призвело до того , що Октавіан не рідко відмовлявся від владних повноважень , та цим самим отримував ще більше повноважень , і таким чином зміг протриматись у влади більше ніж пів століття . Самі ж реформи Октавіана встановили у Римі доволі потужну автократичну владу , що однак спиралась на популізм та демократичні інститути , і одночасно з цим Октавіану вдалось реформувати адміністративну систему Імперії , що вже не справлялась з проблемами які в неї викликали розміри цієї самої Імперії .

Розділ 3. Сімейна політика Октавіана Августа

3.1 Зміни в сімейному праві та їх причини

Питання внутрішньої політики є значним в контексті розвитку системи принципату Октавіана Августа, адже його розвиток та становлення відноситься до всіх сфер життя римського суспільства, і зачіпає всю її територію.

Таким чином розпочинаючи дослідження теми сімейної політики Октавіана Августа, слід розпочати з контексту який супроводжував ці зміни. Цим контекстом стала громадянська війна 44-42-х років. І ст. до н. е. та ряд конфліктів які сталися після нього, відкриває новий період римської історії, коли на зміну пізній Республіці в Римі затверджується нова політична система - монархія (так званий принципат, від лат. *princeps* — «перший») на чолі з пасинком Юлія Цезаря Октавіаном Августом. Однак перемога Октавіана над суперниками та закінчення громадянських воєн ще не означали стабільності встановленого з приходом монархії нового політичного ладу.¹

З метою зміцнення своєї влади, як було згадано вище Августом були проведені широкі реформи, що торкнулися різних сторін економічного, соціально-політичного, військового і культурного життя римського суспільства. Зовні більшість цих реформ здійснювалася під гаслом відновлення республіканських порядків, повернення до звичаїв предків, моральних і релігійних основ старого римського суспільства, зруйнованим у результаті смуги безперервних політичних катаклізмів колишнього.

Нестабільність економічного та політичного життя, коли в умовах громадянських воєн, що супроводжувалися масовою різаниною римських громадян, безперервними стратами і переслідуваннями неугодних, людина не знала, що її може очікувати завтра і жила тільки сьогоднішнім днем, призводила

¹ Frier, Bruce and Thomas McGinn. A Casebook on Roman Family Law-P. 12.

до розриву всіх колишніх його фамільних зв'язків, які забезпечували наступність поколінь, руйнувала його зв'язок з невидимим світом предків, що виступав духовним стрижнем життя будь-якого римлянина¹. Поняття як шлюб і сім'я перестали розглядатися як наріжні поняття морального римської свідомості. Наслідком цього була втрата всієї системи моральних цінностей римського суспільства. Заможні римляни все менше хотіли пов'язувати себе сім'єю, оскільки вважали її як обтяжливий і небезпечний тягар і прагнули або зовсім не вступати в шлюб, або розглядали останній як короточасний і нічого не значний акт, який у будь-який момент може бути розірваний.²

До початку правління Августа (27 р. е.) проституція і жахлива розбещеність досягають у Римі великих масштабів. Характерно, що носієм усіх цих вад була багато в чому саме столична знать, яка, опинившись відчуженою від державних справ і звикнувши до цього все частіше нехтувала виконанням свого державного, релігійного та сімейного обов'язку.

Ці та інші загрозливі тенденції викликали серйозне занепокоєння Августа. Подолання негативних тенденцій у суспільному розвитку бачилося Августу та в його оточенні у зміцненні колишніх древніх моральних і релігійних засад римського *civitas*.³ Характерно, що звільнення від моральної деградації суспільства пов'язувалося з ім'ям імператора та передовими мислителями того часу.

Тому характерним гаслом внутрішньої політики Августа, як і всього комплексу його реставраційних мір, було повернення до старовини.

Головний напрямок цієї політики займала боротьба з жахливою розбещеністю вдач і зміцнення давньоримської сім'ї. Подолати негативні процеси у суспільному розвитку було покликане шлюбно-сімейне законодавство

¹ Ткаченко В.В. Лекції з історії розвитку державно-правових відносин у давньогрецькій і давньоримській цивілізаціях.-С. 123.

² Miles, Gary. Livy: Reconstructing Early Rome. Cornell.-P. 14.

³ Левина Л. Н., Терехова Л. Н. Римское право.- С. 165.

Августа, що найбільш інтенсивно розвивалося в проміжок між 18 р. до н. е. та 9 р. н. е.¹

Неефективність законів щодо виправлення негативних процесів у суспільному розвитку з новою силою виявилася в 9 р. н. е. під час повстання підкорених римлянами німецьких племен на чолі з Аріовістом.²

У Римі очікували на вторгнення германців до Італії. Уряд вживав термінових заходів для його відображення. За наказом Августа, був оголошений набір у військо, проте римляни, проти очікування, не виявили бажання записатися в солдати, а багато хто відкрито ухилився від служби. Подібна зневага до виконання військового обов'язку була нечуваною за історію Риму. У підсумку, Август змушений був вдаватися до рішучих заходів: деякі з тих, хто відмовився вступити в армію, були страчені, серед інших було проведено жеребкування і кожен п'ятий з тих, хто був молодший за 35 років, і кожен десятий з тих, хто був старшим, були позбавлені цивільних прав та майна.

Однак було ясно, що всі попередні спроби Августа повернути у суспільство чистоту вдач і колишні доблесті зазнали невдачі. Занепокоєння уряду викликав той факт, що держава вже не вистачала достатньої кількості солдатів для ведення воєн, що безпосередньо торкалося найважливішої сфери інтересів монархії – армії, що була головною опорою режиму Августа.

Проблема нестачі людей для армії породжувала в уряді прагнення створити умови збільшення відтворення римських громадян, і це підштовхнуло Августа до необхідності видання нових сімейних законів. Доволі важко визначити, чи було викликано ухвалення цих законів погіршенням умов комплектування римської армії добровольцями, що найбільш гостро виявилось в період повстання Аріовіста, або стурбованістю держави небажанням громадян Риму в принципі йти на військову службу.³

¹ Shea L. An Augustan Accident: The Paradox of Augustan Sex and An Augustan Accident: The Paradox of Augustan Sex and Marriage Laws and Augustan Ideology Marriage Laws and Augustan Ideology- P. 2020.

² В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко. Основи римського приватного права.- С. 189.

³ Трофанчук Г. І., Подоляк В. І. Основи римського цивільного права.-С. 145.

В основу концепції, сімейних відносин було покладено принцип приватної власності, сам інститут шлюбу сприймається як цивільно-правова угода між подружжям, а регулювання майнових зобов'язань стає найважливішим завданням цивільного законодавства. Релігійні та моральні принципи сімейно-шлюбних відносин займають другорядне місце. Ця патріархальна сім'я «сит тапі» (спочатку слово «*manus*» — влада домоволодарки) над жінкою встановлювалася через шлюб. Суворо індивідуальний характер шлюбу позначився на тому, що юристи розглядають індивідуальну волю — *affectio maritalis* (намір перебувати у шлюбі) — як суттєву у структурі інституту. При тривалій відлучці чоловіка (наприклад, у зв'язку з виконанням державної посади) шлюб зберігався завдяки психологічному зв'язку: *Nuptias non concubitus, sed consensus facit*. Втрата цього наміру будь-якому етапі спільного життя припиняє шлюб.¹

Таким чином, шлюб заснований на *consensus perseverans* (що триває згоду), але їм не вичерпується. Шлюб завжди служив для регулювання статевих відносин між чоловіками та жінками та народження потомства. Цю ж функцію шлюб мав у римському праві. Це було відображено у визначеннях шлюбу, що містяться в римських юридичних джерелах: шлюб - це союз чоловіка і дружини, об'єднання всього життя, зв'язок права божественного та людського (*nuptia sunt conjunctio maris et feminae et consortium oinnis vitae divini et humani juris communicatio*). У тому ж сенсі шлюб був визначений і так: шлюб - це союз чоловіка і дружини, заснований на спільному житті (*nuptia autem sive matrimonium em viri et mulieris conjunctio, individual consuetundinem vitae continens*).²

Кожне його слово, кожен жест були вивіреніми та продуманими. Всі свої промови він ретельно готував і, на відміну від інших ораторів тієї епохи, зачитував «папірець». Навіть зі своєю дружиною Лівією він вважав за краще розмовляти заздалегідь заготовленими конспектами, щоб випадково не сказати

¹ Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право- С. 212.

² Cassius, Dio. The Roman History: The Reign of Augustus. Trans. Ian Scott-Kilvert- С. 34.

більше чи менше, ніж треба. Як і всі великі артисти, він чудово розумів, що не можна покладатися лише на талант та натхнення.

Його остання роль виявилася найуспішнішою. Довгі роки його правління рідко затьмарювалися смутами та усобицями. Майже всі його починання завершувалися благополучно, і наступним правителям сенатори: завжди хотіли бути ще щасливішими, ніж Гай Юлій Цезар Октавіан Август. Проте боги нікого не обдаровують сповна. Чим більшими ласками відзначений їхній улюбленець, тим важче розплата. Римські історики, які писали про Августа, вказували одностайно: наскільки щасливий він був у державних справах, настільки ж і нещасливий — в особистих.

Його сімейне життя від початку не задалося. Зі своєю першою дружиною, прийомною дочкою Марка Антонія, він розлучився майже відразу після весілля, посварившись з її вітчимом. Друга дружина, родичка Секста Помпея, була гарною і знатною дамою, але мала, як сам Гай Юлій Цезар Октавіан Август згодом не раз скаржився, на диво поганою вдачею.

Вона постійно дорікала своєму молодому чоловікові його численними коханими і остаточно відштовхнула від себе, відмовившись потоваришувати з найголовнішою з них — Лівією. Втомившись від сварливості дружини Гай Юлій Цезар Октавіан Август розлучився з нею того дня, коли вона народила йому дочку Юлію — його єдина дитина.¹

Втім, шлюб із Лівією, вільний від політичних розрахунків, виявився найвдалішим із усіх. Подружжя прожило півстоліття в коханні та злагоді. Злива, що блищала і красою, і гострим розумом (її називали «Одіссеєм у жіночій сукні»), не перешкоджала швидкоплинним захопленням чоловіка. Навпаки, сама підбирала йому молодих красунь.

Лише до кінця правління Октавіана моральний рівень римського суспільства підвищився, але це був природний процес, пов'язаний із поверненням життя громадян у мирне русло. Август також не врахував роль

¹ Cassius, Dio. The Roman History: The Reign of Augustus. Trans. Ian Scott-Kilvert.- С.36.

особистого прикладу при здійсненні політики у сфері сімейно-шлюбних відносин, оскільки Рим знав про його незліченні любовні пригоди та про незаконність шлюбу з Лівією, який суперечив усіма найдавнішими традиціями. Проте законодавство Августа мало значний вплив на приватне життя римлян у перші століття нашої ери, хоча його закони частково скасували наступні правителі Риму.

3.2. Шлюбне законодавство

У 18 р. до н.е. з метою обмеження безшлюбності, яке все більше і більше починало переважати серед знаті, та впорядкування сімейного життя було видано серію законів, які прийнято об'єднувати у дві групи чи навіть два закони. Обидва ці закони отримали в історичній науці назву Юлієвих. Перший з них, *Lex Iulia de maritandis ordinibus* (закон, що обмежує шлюби між різними станами) був спрямований на зміцнення традиційної римської родини та збільшення відтворення населення. Другий закон (серія законів) - «Юлієв закон про перелюб» (*Lex Iulia de adulteriis coercendis*) стосувався боротьби з жахливою розбещеністю вдач і зростаючою аморальністю взаємин між статями.¹

Перші спроби регулювання шлюбно-сімейних відносин приймалися ще під час громадянських воєн. Однак, в умовах боротьби за владу вони мали більше рекламний характер, ніж реально були спрямовані на вирішення гострих соціальних проблем. Після закінчення єгипетського походу 28 р. до зв. е. Августа була спроба ввести закон про обов'язкові шлюби, проте з невідомих причин незабаром цей закон було скасовано. У 18 р. до зв. е. з початком широкого втручання держави у сферу шлюбно-сімейних відносин закон про шлюби було відновлено. Об'єктом його впливу стали особи сенаторського та вершницького стану.

Щоб покласти кінець безшлюбності вищих станів закон зобов'язав усіх чоловіків у віці від 25 до 60 років і жінок від 20 до 50 років одружитися. У разі

¹ Макарчук В. С. Римське приватне право:- С. 175.

припинення шлюбу зі смертю одного з подружжя або після розлучення громадяни мали укласти повторний шлюб. Одночасно, щоб зберегти чистоту римської крові, сенаторам було заборонено одружуватися з дочками вільновідпущеників та актрисами, стояли в римському суспільстві на найнижчих щаблях соціальної сходинок, а римським громадянам — з повіями та порушницями подружньої вірності та іншими жінками, що дискредитували себе.¹

За порушення закону належали суворі покарання. Так, громадяни, не одружені, були позбавлені права бути присутніми на видовищах. З ослабленням ролі народних зборів за часів імператорів цирк служив як розвагою народу, а й був місцем обговорення римлянами найважливіших питань внутрішньої і зовнішньої політики Римської держави, і навіть зустрічей народу з імператором. Заборона громадянам, які не одружилися, бути присутніми на видовищах усувала римлян від участі у найважливішій сфері життєдіяльності громади, пов'язаної із вирішенням її найважливіших проблем, і тим самим фактично позбавляв їх частини цивільних прав. Це покарання певною мірою, очевидно, поширювалося і на простий народ, проти якого дія закону про шлюби не була спрямована безпосередньо. За словами Світонія, Август наказав розділити трибуни на цирку на три частини: одну для людей одружених, другу для неповнолітніх, і третю для їх наставників. Можна припускати, що цей захід також був покликаний якимось чином стимулювати простий народ до укладання шлюбів.

Разом з тим, закон про шлюби передбачав і суворіші покарання за відмову римлян одружуватися, ніж просто позбавлення права бути присутнім у цирку. Особи, які не одружилися і не мали сім'ю, за законом підлягали обмеженню також у своїх заповідальних правах. Вони були позбавлені права отримувати спадок за заповітом, який цілком відходив до державної скарбниці. Це завдавало потужного удару по матеріальному положенню римської знаті, яка зосередила у

¹ Макачук В. С. Римське приватне право- С. 234.

своїх руках величезні багатства і відчувала себе економічно незалежною від центральної влади. Обмеження заповідальних прав сенаторів та вершників не лише давало уряду потужні важелі економічного впливу, а й, очевидно, було безпосередньо економічно вигідно державі, яке таким чином отримувало важливе джерело поповнення скарбниці. Як і щодо тих, хто відмовлявся одружуватися, ця міра повною мірою поширювалася і сім'ї, які мали дітей.¹

У меншій мірі закон про шлюби торкався становища римської жінки. Незважаючи на те, що він наказував усім римлянкам у віці від 20 до 50 років одружуватися, покарання до його порушниць було досить м'яким і обмежувалося лише стягненням на користь держави податку у розмірі 1% з усього їхнього майна. Очевидно, в даному випадку давалася взнаки традиційна повага в римському суспільстві до жінки, яка до кінця I ст. до н. е. досягла у своєму становищі значної правової та економічної свободи, обмежити яку, незважаючи на нещадну боротьбу з безшлюбністю і розбещеністю вдач, Август не наважився.²

У тому ж 18 р. до н. е., Августом було прийнято закон про заборону перелюбів (*Lex Iulia de adulteriis coercendis*). Як і закон про обмеження шлюбів, він був покликаний врегулювати сімейні стосунки всередині римської знаті.³

Однак, на відміну від першого закону, закон про заборону перелюбів носив більш каральний характер і був покликаний зміцнити сімейні узи раніше всього за рахунок підвищення відповідальності батька та чоловіка за поведінку дочки та дружини. За подружню зраду і проституцію вводилися суворі покарання. Жінка, викрита перелюбом, негайно отримувала розлучення з боку свого чоловіка і віддавалася під суд, причому батько мав право вбити свою дочку та її коханця, а чоловік - убити коханця, якщо він не був вільнонародженим: рабом, вільновідпущенником сім'ї, гладіатором, артистом і т. д. Ці покарання, звичайно, також ставилися і до чоловіків, викритих у позашлюбних зв'язках.⁴

¹ Римське приватне право: навч. посіб.- С. 57.

² McGinn, Thomas. "The Social Policy of Emperor Constantine in Codex Theodosianus 4,6,3.- P. 57-73.

³ Frier, Bruce and Thomas McGinn. A Casebook on Roman Family Law.-P. 15.

⁴ Казанцев А. О разводах по римскому праву.-С. 149.

Особливу жорстокість закону про перелюб надало те, що все справи про адюльтера повинні були оприлюднюватися і розглядатися у державних судах поряд із особливо небезпечними злочинами. У зв'язку з цим закон прямо зобов'язував батька чи чоловіка залучати жінку до суду. У разі, якщо протягом півроку після скоєного злочину батько чи чоловік не залучали викриту у злочині жінку до суду, вони могли бути самі віддані під суд як звідники.

Таким чином, Юлієві закони були покликані зміцнити римську сім'ю та повернути стосунки між її членами до традиційних підвалин.

Законодавство Августа вводило цілий набір каральних заходів до порушників подружньої вірності, зобов'язувало всіх громадян одружуватися та народжувати дітей. Однак, як показали наступні події, видання шлюбних законів виявилось не тільки не здатним ефективно протистояти.

З прийняттям законів, грубе, безцеремонне втручання влади у сферу сімейних відносин послаблювало владу батька чи чоловіка в сім'ї, підривало його становище і вело до розриву традиційних відносин між членами сім'ї, які могли тепер безпосередньо звертатися до імператора з проханням вирішити їхні проблеми чи обмежити владу домоволодарі. Це не могло не викликати невдоволення та опору римлян, які розцінювали прагнення держави поставити під свій контроль сім'ю як втручання влади в їхнє особисте життя, обмеження їх споконвічних прав та свобод.

Законодавство Августа не враховувало, що криза шлюбно-сімейних відносин у римському суспільстві була викликана зовсім не громадянськими війнами, які його тільки загострили, а насамперед трансформацією самої моделі римського поліса, який давно перетворився на громаду рівноправних громадян, які однаково брали участь у її управлінні та поділяли відповідальність за її життєдіяльність, у суспільство, в якому верховна влада дедалі більше зосереджувалася в руках щодо вузької групи громадян, які відтіснили від управління державою переважна більшість інших громадян. Порушення громадських функцій громадянського колективу вело до поширення у його

середовищі абсентеїзму, впоратися з яким навіть найкращі закони були не в стані.¹

Незважаючи на активне проведення урядом Августа у життя Юлієвих законів вони так і не досягли своєї мети. Закони не користувалися популярністю серед римської знаті, яка хоча відкрито і виступала проти, а й підтримувала їх. Коли Август збирався зробити закон про шлюби ще суворішим, вершники звернулися до імператора з проханням скасувати непопулярний закон.

У результаті 9 р. зв. е. на додаток до Юлієвих законів було прийнято новий закон, що отримав назву закону Папея та Поппея (*Lex Papia Poppaea*). Його авторами були сенатори Папей та Поппей, найближчі сподвижники імператора, проте навряд чи розробка закону обійшлася без безпосереднього участі самого Августа.

Закон Папея та Поппея зберігав загальний напрямок політики влади на зміцнення сім'ї, але водночас значно пом'якшував умови одруження та скасовував деякі каральні заходи за порушення законів про шлюби. За словами Світонія, причина цих поступок полягала у неефективності закону про шлюби. «Дізнавшись, що деякі оминають закон, обручаючись з неповнолітніми або часто змінюючи дружин...», Август у новому законі «зменшив термін заручин і обмежив розлучення». Зокрема, якщо Юліїв закон зобов'язував римлян вступати у новий шлюб через рік після вдівства і через півроку після розлучення, то тепер закон Папея та Поппея збільшував цей термін до двох років та вісімнадцяти місяців, відповідно. Значно були обмежені можливості одруження з неповнолітніми. Відтепер за законом наречена мала бути не молодшою, 10 років, період її заручення було тривати понад 12 років. Одночасно з цим число розлучень було обмежено до трьох.²

Важливі зміни новим законом вносилися також у порядок наслідування майна бездітними та неодруженими. Ці категорії громадян були відокремлені один від одного. Холостяки, як і раніше, були позбавлені права успадковувати майно.

¹ Левина Л. Н., Терехова Л. Н. Римское право.- С. 18.

² Підпригора О. А., Харитонов Є. О.- С. 202.

Прирівняні до них за Юлієвим законом бездітні, але одружені громадяни, навпаки, тепер отримали право на успадкування половини спадщини. З боку держави це було вимушеною поступкою заможним верствам населення, яка мала на меті здобути популярність соціальної політики, що проводиться Августом. Однак у цьому ж виявлялася та її непослідовність.

Основний зміст закону Папія та Поппея зводилося до питань регулювання відтворення населення. Щоб стимулювати громадян до укладання шлюбів та збільшити дітонародження, законом вводилася гнучка система привілеїв, з одного боку, та збільшення штрафів, з іншого. З цією метою римське право вводилося поняття права трьох дітей, т. зв. *Ius trium liberorum*. Власниками цього права за новим законом ставали представники знаті, які мали трьох та більше дітей. Закон закріплював щодо них звільнення від усіх законодавчих заходів. Сенатори та вершники наділялися рядом великих привілеїв та пільг: батько сімейства, який має трьох і більше дітей, отримував перевагу перед бездітним під час заняття державних посад тощо.

Закон Папія та Поппея значно розширив права жінок, у тому числа майнові. Жінка, яка народила трьох дітей, щодо своїх клієнтів наділялася такими ж правами, як і патрон. Їй дозволялося носити особливу почесну сукню - особливо прикрашену столу (рід жіночої одягу), який надавав право на титул «носійки сімейної столи» (*Stolata femina*). Мати трьох дітей після смерті чоловіка звільнялася від опіки з боку свого роду, тобто отримувала повну економічну та юридичну волю.¹

Поряд із деякими послабленнями новий закон посилював каральні заходи до порушників сімейних законів. Крім численних штрафів, він встановлював нагороди донощикам, тобто фактично стимулював донос на тих, хто ухилявся від виконання подружніх обов'язків. Доносити на своїх господарів дозволялося навіть домашнім рабам. Раб, що доніс про аморальну поведінку свого господаря,

¹Макарчук В. С. Римське приватне право- С. 98.

заохочувався грошовою винагородою і навіть міг бути відпущений на волю у разі конфіскації майна власника.¹

Проте, незважаючи на значні зусилля уряду щодо вдосконалення сімейного законодавства, закон Папія та Поппея не змінив загальну ситуацію в галузі шлюбно-сімейних відносин. Так само, як і попередні Юлієві закони, він містив у собі багато протиріч, у яких виявлялася непослідовність самої сімейної політики Августа. Наприклад, автори цього закону – сенатори Папій та Поппей – самі були не одруженими. Крім того, ні сам Август, ні його дружина Лівія також не підпадали під дію цього закону. Тому так само, як і перші шлюбні закони, закон Папія та Поппея, який продовжував практику втручання держави в особисте життя громадян, які не зустріли підтримки населення. За словами Тацита, в результаті введення цих законів «подружжя не стали від цього частіше і дітей не очікувалося більше, оскільки проти бажання залишатися бездітними цей захід виявилася безсилою». Щоправда, слід зазначити, що за даним двох цензів 28 р. до н. е. та 13 р. н. е. кількість римських громадян збільшилася за 41 рік на 1 мільйон осіб (з 4063 до 4937 тис.). Однак це збільшення було пов'язане не так з результатом законотворчості Августа, скільки з припиненням громадянських воєн і поверненням до нормального життя.²

Відсутність чітких та дієвих механізмів регулювання шлюбно-сімейних відносин та контролю за виконанням шлюбних законів наводила до того, що держава при їх здійсненні змушена була спиратися на найпримітивніші та грубіші методи. Незважаючи на те, що законоположення про право трьох дітей у своїй основі мали позитивні причини, вони стали порушуватися фактично вже за правління Августа. Введення штрафів, аж до конфіскації майна, та виплата значних нагород донощикам сприяли поширенню донесення.³ Причому, якщо спочатку держава хоча б формально застосовувала ці каральні заходи стосовно порушників закону, то потім, у міру дедалі більших фінансових труднощів

¹ Cassius, Dio. The Roman History: The Reign of Augustus. Trans. Ian Scott-Kilvert. NY: Penguin Classics, 1987-P. 9.

² Wallace Hadrill A. Family and inheritance in the Augustan marriage. Vol.27 № 8- P. 22.

³ ClavellLévêque M. L'Empire en jeux. Espace symbolique et pratique sociale dans le monde romain-P. 18.

імперії, шлюбні закони дедалі більше почали використовувати з метою поповнення скарбниці новими доходами.

Вигравала держава і від конфіскації майна засуджених за перелюб. За допомогою процесів за звинуваченням усувалися неугідні політичні противники, що призводило до вимирання старої римської знаті. Через війну застосування цих законів Августа у першій чверті I в. н. е. повністю були знищені видні сенаторські роди Клавдієв, Сципіонів, Семпронієв Гракхов та ін.

Суперечливий характер шлюбно-сімейного законодавства Августа, яке, з одного боку, було спрямоване на зміцнення традиційної римської сім'ї, але водночас, з іншого, використовувалося державою як засіб для розправи з противниками режиму дозволяє вважати, що воно, очевидно, могло переслідувати і ширші цілі, ніж боротьба з негативними процесами розвитку римського суспільства.¹

Звісно ж, що шлюбно-сімейне законодавство було нерозривно пов'язане, передусім, зі зміною ролі та місця вищих станів в системі монархії Августа, що народжується. В умовах принципату, коли знати стає головною опорою монархії, вищі стани дедалі більше розглядалися режимом як служиве населення, призначення якого полягало у всебічній підтримці монархії та обслуговуванні створеної державної системи, а тому їхнє особисте життя мала підкорятися державним інтересам. Внаслідок цього держава була зацікавлена не лише у лояльності вищих станів стосовно нового режиму, а й послідовно прагнуло регламентації всіх сторін життя римського суспільства, зокрема і через встановлення контролю за особистим життям громадян. Тому можна вважати, що сімейне законодавство Августа переслідувало двояку мету.

З одного боку, держава, таким чином, намагалася навести лад у області сім'ї та шлюбу, шляхом відродження староримських цінностей зміцнити римську родину. З іншого — за допомогою шлюбних законів імперська влада прагнула поставити під свій контроль особисте життя громадян, зміцнити залежність

¹ Edmondson, Jonathan. Augustus: His Contributions to the Development of the Roman State in the Early Imperial Period-P. 12.

вищих станів від держави, зробити їх слухняними провідниками своєї політики, виключити можливість виникнення у лавах знаті опозиції правлячому режиму.¹

Активне проведення в життя цієї політики, що вимагало від держави всієї напруги сил, викликало крайнє невдоволення і опір римської знаті, яка тяжко переживала втручання у свою особисту життя. Загроза втрати підтримки вищих станів певною мірою пояснює ту непослідовність та суперечливість сімейної політики Августа, який під час її проведення був змушений постійно лавірувати між прагненням зміцнити свій вплив на римське суспільство і підтримки знаті, який був необхідною умовою збереження принцепса влади. У результаті шлюбно-сімейне законодавство Августа виявилось не тільки не в змозі позбавити суспільство моральної деградації, а й об'єктивно сприяло подальшому загостренню кризи.

Один із найавторитетніших дослідників, Р. Сайм, вбачав у шлюбному законодавстві Августа прагнення продемонструвати свою (зрозуміло, уявну) доброчесність. Цей погляд знаходить численних прихильників тим більше, що вже сучасники викривали Августа, не кажучи про членів його сім'ї, в кричущі порушення своїх законів. За такого підходу обговорення непомітно перетворюється на галузь сучасної системи моральних суджень і оцінок, і перше місце виходить твердження про дволичності як самого Августа, а й провідників його політики: від авторів законів — до Мецената і Горація.²

Найбільш переконливими і плідними видаються трактування, які з тих чи інших моральних позицій дослідника і властивих йому життєвих поглядів, та якщо з прагнення зрозуміти цей напрямок діяльності Августа у контексті його політики. Зазвичай автори обмежуються розбором окремих аспектів. Так Х. Лест розглядав шлюбне законодавство як один із стимулів збільшення цивільного населення, що порідшав за час громадянських воєн, в той час як Дж. А. Філд, маючи на увазі стану вибірковість законів, стверджував, що законодавство було «насамперед євгенічним, і лише згодом — демографічним («популяционистским») у сенсі

¹ Frier, Bruce and Thomas McGinn. A Casebook on Roman Family Law- P. 76.

² Дмитренко В. Октавіан Август. Народження Римської імперії - С. 65..

цього слова». На наш погляд, популяційному трактуванню суперечать дані Августом дані про значне, порівняно з часом Республіки, зростання цивільного населення. Шлюбне законодавство виділяло як свого об'єкта сенаторський стан, проте справа тут не тільки в євгеніці. Невипадково М. Леві, говорячи про станової спрямованості законів, мав можливість розглядати їх протилежним, ніж Філд, чином, саме як засіб шантажувати аристократію. Справді, моральна провина — саме те, що найлегше знайти у наміченої жертви.

Особливий інтерес представляє спроба Р. І. Френка розглянути шлюбно-сімейне законодавство у зв'язку з орієнтацією Августа на минуле та «звичаї предків». Цей аспект відзначає також автор спеціальної монографії, угорський вчений П. Ціллаг. У статті К. Галинського законодавство ставиться у зв'язку з політикою та ідеологією римського «імперіалізму», необхідним елементом якого було усвідомлення правлячим класом своєї моральної переваги.¹

Згідно з оцінкою М. А. Машкіна, шлюбне законодавство, що знаходилося в центрі уваги сучасників, відповідало ідеології «*pietas*», а отже настроям римських аристократів та представників італійської знаті.² У той самий час закони «були зручним приводом для переслідування старої аристократії». На думку Машкіна, турбота про зростання населення і збільшення числа майбутніх солдатів мала значення скоріше як «офіційний мотив шлюбного законодавства, ніж справжня його причина». Головне ж полягало в тому, що сім'я була найважливішим осередком римського рабовласницького суспільства, а тому шлюбне законодавство перебувало «у зв'язку з політикою зміцнення рабовласництва». Це трактування шлюбного законодавства Августа, «що мав на меті підняти значення прізвища як основного осередку рабовласницького суспільства та авторитет її глави», конкретизувала Є. М. Штаєрман. Вона ж звернув а увагу на суперечність, що полягала у «втручанні держави в замкнутий колись світ прізвища».

¹ Римське право в Університеті Святого Володимира-С. 143.

² Машкин Н.А. Принципат Августа- С. 67-72.

Сильною стороною радянської історіографії було прагнення розглядати конкретні факти у зв'язку із соціальними умовами. Однак достовірність результату дослідження залежить від того, наскільки досліджуване явище поміщене в історичний контекст. При цьому важливо не лише відокремити реальні зв'язки від уявних, а й ранжувати їх за справжньою значимістю. Безсумнівно, зміцнення прізвища як соціально-економічного осередку римського античного суспільства мало позначитися і стані суспільства загалом, і взаємовідносинах господаря з рабами. І все ж таки зміст законів не дозволяє саме в цьому вбачати основне завдання Августа. Якщо відповідний ефект і мав на увазі, то швидше як додатковий. Тим більше, що тут було вжито інших, спеціальних заходів. Досить згадати знаменитий Силаніанський сенатусконсульт. Не випадково в жодному зі збережених свідчень про шлюбно-сімейне законодавство раби навіть не згадувалися. І навпаки, постійним лейтмотивом у джерелах звучить «позакласовий» мотив занепаду вдач. Навряд чи справа в спробі щось приховати: видавалися одночасно постанови, в яких про рабство і рабів говорилося прямим текстом. Мотиви, якими керувався Август, повинні виявлятися не з урахуванням сучасних ідеологізованих трактувань психології «підступних рабовласників», а процесі реконструкції думок і почуттів найдавніших.

Унікальність конкубінату в римському приватному праві, як дозволеної (терпимої) форми особистого співжиття, полягала в тому, що наявність таких подружніх відносин не породжувала жодних юридичних прав та обов'язків. Разом з тим, якщо в архаїчні та докласичні часи конкубінат був частиною існуючої античної традиції, що характеризується такими рисами як сакральність, незмінність та догматичність, то в часи Октавіана Августа цей інститут став об'єктом правового регулювання і зазнав принципових корекцій та доповнень в результаті прийняття закону Юлія проти перелюбства та закону Папія і Поппея.

1

¹ Дячук Л.В. Конкубінат у класичному римському праві. Дискусійні проблеми. Малий і середній бізнес, право, держава, економіка-С. 35-40.

Однак, першими почали досліджувати різні аспекти конкубінату римські юристи класичного періоду Павло, Ульпіан, Марціан, на основі висловлювань яких дослідники римського приватного права формували власні підходи до розуміння конкубінату. Наприклад, І.А. Покровський вважав конкубінат своєрідним сурогатом шлюбу, інші ж дотримувались думки, що конкубінат в класичні часи ніколи не був законним явищем.¹

Зокрема, Ф. Шулін та В. Хвостов, розглядаючи положення про конкубінат як про форму позашлюбних відносин, що, порівняно з іншими подібними відносинами, не передбачала покарання за розпусту, пов'язували її саме із законодавством Октавіана Августа при посиланні на ті ж самі коментарі римських юристів, посилаючись на норму Ульпіана з 2-ї книги «Коментарів до закону Юлія та Паппія» та Марціана (з 12-ї книги «Інституцій»)². Це відповідає коментарю Ульпіана: «Якщо хто-небудь мав в якості конкубіни жінку, засуджену за перелюб, то я не вважаю, що він несе відповідальність за законом Юлія про перелюб, хоч якщо він зробив цю жінку своєю дружиною, то він несе відповідальність». Конкубінат, як зауважував І.А. Покровський, не карався лише тоді, якщо були наміри про постійне життя і також безшлюбний статус чоловіка.³

Науковець звернув увагу на ментальне сприйняття конкубінату у римському суспільстві, який уявлявся як сурогат шлюбу, але, тим не менше, автор не вважав його законним явищем. Хоча в оцінках даного явища він обмежувався класичним періодом, який суттєво поступається періоду, за тими динамічними змінами, яких в часи християнізації римського права зазнав конкубінат. Колізія в даному випадку полягала також і в наступному. Зокрема, за відповідними законами Октавіана Августа, чоловік, який перебував у конкубінаті, не підлягав кримінальній відповідальності, але, оскільки конкубінат не мав юридичної сили шлюбу, і відповідна особа вважалася неодруженою, то

¹ Орач Є.М.Тищик Б.Й. Основи римського приватного права-С. 73.

² Appian. Roman History. Translated by H.White. Vol. III. Loeb Classical Library-P. 46-48.

³ Дячук Л.В. Конкубінат у класичному римському праві. Дискусійні проблеми . Малий і середній бізнес, право, держава, економіка-С. 35-40.

вона підлягала цивільній відповідальності – обмеженням у спадкових правах. Це, на думку деяких авторів, свідчило про те, що наявність конкубіату не суперечила, а, навпаки, передбачала паралельний вступ у законний шлюб. Однак, за законом Юлія проти перелюбства, конкубіат, як зауважує І.А. Покровський, дозволявся лише для неодружених осіб.

Таким чином, на нашу думку, Август у 18-17 рр. до н. е., спробував підбити підсумок свого десятирічного терміну «надзвичайних повноважень» за допомогою цілої низки заходів. Проведення секулярних ігор стало віхою у становленні ідеології раннього принципату. *Ludi saeculares* очищали римське суспільство від скверни громадянських воєн і символізували нову епоху — епоху миру та благоденства, проголошуючи настання «золотого століття».

У свою чергу, сімейне законодавство Августа, тісно пов'язане з іграми та прийняте за деякий час до їх проведення, морально відроджувало римське суспільство, ніби готуючи його до вступу в нову епоху. Він зміг ідеологічно легалізувати своє становище і стати тим, що виділявся з суспільства своїм становищем і авторитетом, адже його особистість стала запорукою добробуту і процвітання римської громади. Прийняттям законів про шлюб Август хотів врегулювати норми моралі у суспільстві, повернутися до традицій сімейних відносин. Зміцнити римський народ і військо, шляхом народження дітей. Особливий статус у римському суспільстві має жінка, яка мала цивільно-майнові права.

Таким чином, сімейно-шлюбне законодавство Августа мало на меті відродження традиційної римської сім'ї, проте, воно полягало у собі внутрішнє протиріччя: зміцнювалася влада батька та чоловіка, проте водночас було санкціоновано втручання держави в колись замкнутий світ прізвища вже не чоловік, а суд карав винну дружину. Проте закони Августа у сфері сімейних шлюбів були одним із найважливіших інструментів, за допомогою яких прицепс прагнув зміцнити Римську державу та відродити у суспільстві чесноти, властиві великим предкам римлян. Незважаючи на те що Августу не вдалося на всі сто відсотків вирішити насущні для своєї епохи проблеми, закони першого римського імператора не

втратили своєї значущості після його смерті і допрацьовувалися за наступних імператорів.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок проведеного дослідження слід сказати, що тема дослідження дуже об'ємна, тема стосується майже всіх сфер життя римлян та їхньої політичної й управлінської структури яка трансформувалась найбільше в ході перетворень. По-перше слід зазначити що важливу роль в генезі принципату відіграла епоха громадянських війн , конфліктів та повстань, яка призвела до того що влада людини яка тримає в своїх руках надповноваження й контролює більшість того що відбувається в державі. Окрім цього в ході дослідження був встановлений вплив особи Марка Агріппи на Октавіана Августа та його політичне сходження на найвищий щабель влади. Воно виражалось в тому що Агріппа як близький друг та помічник Октавіана брав велику кількість роботи на себе, при цьому роблячи це скромно, нероблячи незручностей для самого Октавіана як політика, він допомагав Октавіану з організацією деяких військових походів при чому переможних та ключових для останнього. Окрім цього досліджено та виявлено що він проводив одну політичну лінію з Октавіаном підтримуючи його таким чином не лише військовими справами, а й політичними. Також було встановлено природу влади Октавіана, виявлено що головним легітимізуючим засобом на політичному полі Риму став, заповіт Цезаря в якому той усиновив його та віддав третину з усього помістя, хоч усиновлення й не було належно оформлено, проте в дослідженні ми дійшли до висновку що це був свого роду прецедент якого ще не бачила римська система. Окрім цього виявлено що окрім фізичного передачі грошей та всиновлення, дуже важливим фактором його легітимації стало перейняття на себе ім'я Цезаря, постійна пропаганда та дії які виправдовувались тим що нащадок Цезаря мстить за родича, чи виконує його волю. Також було доведено що на етапі громадянської війни та другого триумвірату, дуже важливим фактором політики Октавіана є перетягування на свою сторону легіонів та ветеранів, окрім цього важливим фактором стало вдоволення їхніх потреб та прохань які постійно росли в залежності від настрою в військах.

Також було розглянуто зміни в сенатській системі та реформи в цій сфері, окрім того висвітлено пропагандистські програми Октавіана що на думку дослідника є важливим фактором в його політиці й політичній боротьбі який буде супроводжувати систему принципата Октавіана Августа до самого кінця життя принцепса. Окрім цього було розглянуто перетворення в магістратурах, зміни їхніх повноважень та перетворення в цілому.

Підводячи підсумки четвертого розділу слід сказати що в дослідженні було доведено важливість та вплив внутрішньої політики Октавіана Августа на римський народ, його права та традиції. Окрім цього було розглянуто сімейне законодавство та ряд інших законів які були введені за приципату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Appian. Roman History. Translated by H.White. Vol. III. Loeb Classical Library.
2. Cassius, Dio. The Roman History: The Reign of Augustus. Trans. Ian Scott-Kilvert.
3. Діон Касій. Римська історія.
4. Вергілій «Енеїда». VI.
5. Светоній. пер. Рольф Дж. К. Життя Юлія Цезаря.
6. Борухович В. Г. Последний период гражданских войн.
7. ClavelLévêque M. L'Empire en jeux. Espace symbolique et pratique sociale dans le monde romain.
8. Дементьева В. В. Теодор Момзен: истоико-правовое моделирование римской государственности.
9. Дрязгунов К. В. Правовой статус и полномочия императора в эпоху раннего принципата: Октавиан Август.
10. Дмитренко В. Октавіан Август. Народження Римської імперії .
11. Егер О. Всемирная история том 1. Древний мир. Книга восьмая: Римская империя. Глава первая. Смуты и борьба после смерти Цезаря. Второй триумвират. Восстановление и утверждение единовластия Октавианом Августом.
12. Егоров А. Б. Рим: от республики к империи.
13. Edmondson, Jonathan. Augustus: His Contributions to the Development of the Roman State in the Early Imperial Period.
14. Frier, Bruce and Thomas McGinn. A Casebook on Roman Family Law.
15. Gardner J. F. The Dictator. A Companion to Julius Caesar (ed. by M. Griffi).
16. Goldsworthy A. Augustus: First Emperor of Rome.
17. Казанцев А. О разводах по римскому праву.
18. Коннолли П. Греция и Рим. Энциклопедия военной истории.

19. Кузищина В. И. . История Древнего Рима.
20. Левина Л. Н., Терехова Л. Н. Римское право.
21. Литовченко С.Д. Технические аспекты восточного похода Марка Антония.
22. Макаrchук В. С. Римське приватне право.
23. Марков К.В. Официальные полномочия и неформальные аспекты власти римских наместников в суждениях и оценках греческих авторов второй софистики.
24. Машкин Н. А. Принципат Августа происхождение и социальная сущность.
25. Медведев В. Г. Правовое оформление становления принципата Октавиана Августа.
26. Межеричкий Я. Ю. «Республиканская монархия»: метаморфозы идеологии и политики императора Августа.
27. Miles, Gary. *Livy: Reconstructing Early Rome*. Cornell.
28. Михайловский Ф.А. Развитие трибунских полномочий Октавиана Августа.
29. Парфенов В.Н. Начало военно-политической карьеры Октавиана.
30. Петrenchко. О. Політичні репресії: Сулла та другий триумвіат.
31. Пількевич А. Армія в соціально-економічній політиці II триумвірату.
32. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право.
33. Ранович А. Б. Восточные провинции Римской империи в I—III вв. Египет.
34. Ростовцев М. Рождение Римской империи.
35. Ruiz S. P. .Осиноването на Октавиан от Цезар, едно политическо осиноване чрез завещание.
36. Scullard H. H. *From the Gracchi to Nero: A History of Rome 133 BC to AD 68*. — 5th ed.
37. Сергеев И. П. Государственные учреждения древних римлян: поздняя Республика и ранняя Империя.
38. Скрейпек М.: мартовские иды: убийство или казнь?.
39. Смыков Е.В. После поражения: Марк Антоний. Армения и Мидия Антропатена в 35–33 гг. до н.э.

40. Shea L. An Augustan Accident: The Paradox of Augustan Sex and An Augustan. Accident: The Paradox of Augustan Sex and Marriage Laws and Augustan. Ideology Marriage Laws and Augustan Ideology.
41. Sheehan K. P. A Pompeian Review: The Augustan Reform and an Augustan Ideology.
42. Talbert R.. Augustus and the Senate.
43. Тариведиева С.Э. Марк Агриппа в гражданских войнах 44-42 гг. до н.э.
44. Таривердиева С. Э. Женитьба Октавиана на Ливии: выгоды или риски?.
45. Таривердиева С.Э. Октавиан и Агриппа Обстоятельства знакомства и общая юность.
46. Таривердиева С. Э. Причины и итоги Иллирийских кампаний Октавиана.
47. Ткаченко В.В. Лекції з історії розвитку державно-правових відносин у давньогрецькій і давньоримській цивілізаціях.
48. Токарев А.Н. Первые шаги Октавиана в политике и образ «нового Цезаря.
49. Трофанчук Г .І., Подоляк В. І. Основи римського цивільного права.
50. Фролова А.Н. Участие Марка Юния Брута в сражении при Филиппах 42 г. до н.э.
51. Wallace Hadrill A. Family and inheritance in the Augustan marriage.
52. Л. М. Баранова, М. В. Домашенко. Основи римського приватного права.
53. Вержбицкий К. В. Республиканские традиции и имперские инновации в системе принципата Августа.
54. Чисталев М. С. Анти Египетская политическая пропаганда Октавиана Августа в римской поэзии: образ Клеопатры как врага Рима.
55. Шифман И. Ш. Цезарь Август.
56. Абрамзон. М. Г. Монеты как средство пропаганды официальной политики Римской империи.
57. Шехтман П. Битва при Акции.
58. Шишина К. В. Суспільно-політична діяльність Луція Корнелія Сулли.

Резюме

Ця робота є важливою цеглиною в питанні вивчення принципату Октавіана Августа, вона дозволяє розглянути його діяльність під іншим кутом та зробити нові висновки про причини та наслідки його правління. Окрім цього вона дозволяє прослідкувати його шлях як політика, відділити діяльність його соратників від нього самого. Також вона дозволяє побачити яким чином Октавіан Август став принцепсом та які реформи він провів.

В роботі було застосовано багато новітніх робіт й в основному базується саме на них, таким чином окрім дослідницької цінності в роботі є цінність збірника літератури по темі становлення принципату.

Окрім цього вона поповнює фонд україномовних та нечисельних робіт з історії античності та такої теми як принципат Августа.

Ключові слова: Октавіан, Август, принципат, становлення, політик.

This work is an important cornerstone in the study of the principate of Octavian Augustus, allowing for a different perspective on his activities and leading to new conclusions about the causes and consequences of his rule. Moreover, it enables tracing his path as a politician and distinguishing the activities of his associates from his own. It also sheds light on how Octavian Augustus became the princeps and the reforms he implemented.

The work utilizes many modern studies and is primarily based on them, thus, apart from its research value, it serves as a valuable compilation of literature on the topic of the establishment of the principate. Additionally, it enriches the collection of Ukrainian-language and relatively scarce works on ancient history and the topic of Augustus' principate.

Key words: Octavian, Augustus, principate, establishment, politician.